

ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของการปฏิรูปกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งไทย
ภายใต้อิทธิพลกฎหมายอังกฤษ*

Historical Background of the Reform of Thai Civil Procedure Law
under the Influence of English Law

วิริยะ ก้องศิริวงศ์

Wiriya Kongsiriwong

อาจารย์ประจำ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

Lecturer

Faculty of Law, Thammasat University, Prachan Road, Phra Nakorn, Bangkok 10200

First author E-mail: kwiriya@tu.ac.th

กิตติภพ วงศ์คำ

Kittipob Wangkham

อาจารย์ประจำ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

Lecturer

Faculty of Law, Thammasat University, Prachan Road, Phra Nakorn, Bangkok 10200

Corresponding author E-mail: kittipob@tu.ac.th

(Received: July 31, 2025; Revised: October 28, 2025; Accepted: October 30, 2025)

บทคัดย่อ

ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากการใช้วิธีพิจารณาความแบบโบราณตามกฎหมายตราสามดวง มาสู่การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง สยามในยุคปฏิรูประบบกฎหมายได้ใช้วิธีการตรา กฎหมายวิธีพิจารณาความใช้ไปพลางก่อนในการชำระคดีแพ่ง เช่น พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 และพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 จากการศึกษาพบว่ากฎหมาย วิธีพิจารณาความดังกล่าวได้รับอิทธิพลอย่างมากจากกฎหมายวิธีพิจารณาความของอังกฤษ ทั้งนี้ เนื่องจาก ปัจจัยหลายประการ เช่น สนธิสัญญาเบาว์ริงและการเกิดขึ้นของศาลกงสุลอังกฤษ อิทธิพลของกฎหมาย

* บทความฉบับนี้ในหัวข้อที่ 2. วิธีพิจารณาคดีตามกฎหมายไทยก่อนการปฏิรูประบบกฎหมาย เนื้อหาบางส่วนได้มีการ ปรับปรุงและพัฒนาต่อยอดจากเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ระดับนิติศาสตรบัณฑิตของผู้เขียนคนหนึ่งที่ชื่อ Wiriya Kongsiriwong, “Legal Transplantation of Foreign Private Law in Thailand: A Case Study of Concept of Things and Property” (Master of Law Thesis, Thammasat University 2023).

อังกฤษต่อนักกฎหมายชาวไทยผ่านระบบการศึกษา ตลอดจนอิทธิพลของประเทศอังกฤษเหนือดินแดนบางส่วนของสยาม แนวคิดวิธีพิจารณาความตามแบบกฎหมายอังกฤษจึงได้รับการส่งต่อเรื่อยมาในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฉบับปัจจุบัน บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาความเป็นมาเชิงประวัติศาสตร์ของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยตั้งแต่วิธีพิจารณาความแบบโบราณตามกฎหมายตราสามดวงจนถึงการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เพื่อชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษที่มีต่อกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย

คำสำคัญ: กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, การปฏิรูปกฎหมาย, กฎหมายอังกฤษ

Abstract

During the transitional period from the traditional procedural system under the Law of Three Seals to the promulgation of the Civil Procedure Code, Siam, amid its legal reform era, enacted a number of provisional procedural laws to proceed civil cases, such as the Witnesses Act, R.S. 113 and the Civil Procedure Act, R.S. 115. It is found that these early procedural laws were significantly influenced by English law. Due to various factors including the Bowring Treaty and the establishment of the British Consular Court, the influence of English law on Thai legal professionals through education, and British political presence in parts of Siam, the principles of English civil procedure have been continually integrated into Thai civil procedural law from these early enactments through to the present Civil Procedure Code. This article aims to explore the historical development of Thai civil procedure—from the Law of Three Seals to the Civil Procedure Code—highlighting the enduring influence of English law on Thailand’s procedural legal framework.

Keywords: Civil Procedure, Law Reform, English Law

1. บทนำ

กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนับได้ว่าเป็นกฎหมายพื้นฐานที่สำคัญในระบบกฎหมายไทยในฐานะหนึ่งใน “กฎหมายสี่มุมเมือง” เช่นเดียวกับกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายอาญา และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถนำเสนอและระงับข้อพิพาท รวมทั้งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิในทางแพ่งของตนได้ นอกจากนี้ ยังมีวัตถุประสงค์ในการกำหนดขั้นตอนและกระบวนการดำเนินคดีและจำกัดกรอบการใช้อำนาจของศาลเพื่อประกันว่าคู่ความ

จะได้รับการตัดสินคดีอย่างเป็นธรรมและมีประสิทธิภาพ บทบัญญัติกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งถูกประกาศใช้เป็นครั้งแรกโดยอำนาจของพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พุทธศักราช 2477 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2478¹ จวบจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลากว่า 90 ปีแล้ว

ก่อนการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฉบับปัจจุบัน วิธีพิจารณาคดีตามกฎหมายไทยนั้นเป็นไปตามกฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นการชำระสะสางหลักกฎหมายที่ใช้บังคับมาตั้งแต่สมัยอยุธยา อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่าในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากการใช้ระบบวิธีพิจารณาความแบบโบราณตามกฎหมายตราสามดวงมาสู่การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างต่อเนื่องไร้รอยต่อ ตั้งแต่มีการริเริ่มแนวคิดในการปฏิรูปกฎหมายและจัดทำประมวลกฎหมายสมัยใหม่ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้ไปพลางก่อนหลายฉบับจนกระทั่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้ถูกประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2477 เช่นเดียวกับกฎหมายสารบัญญัติ กฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยในสมัยปฏิรูปกฎหมายมีความเกี่ยวข้องกับชาติตะวันตกเป็นอย่างมาก ทั้งมิติในเชิงประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ทางการทูต รวมถึงการรับกฎหมายวิธีพิจารณาความของประเทศตะวันตกมาเป็นต้นแบบ (Legal Transplant) อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นได้รับอิทธิพลอย่างมากจากระบบกฎหมายซีวิลลอว์แบบภาคพื้นยุโรป เช่น ฝรั่งเศส และเยอรมนี แต่กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยกลับไม่ได้รับอิทธิพลจากประเทศภาคพื้นยุโรปมากนัก แต่กลับถูกมองว่าได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอังกฤษและวิธีพิจารณาคดีแบบคอมมอนลอว์

บทความนี้มุ่งศึกษาความเป็นมาเชิงประวัติศาสตร์ของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย ตั้งแต่ในสมัยกฎหมายตราสามดวงไปจนถึงการจัดทำและประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในปี พ.ศ. 2477 ทั้งนี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของกฎหมายวิธีพิจารณาความแบบอังกฤษในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย รวมทั้งอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษที่มีต่อการปฏิรูปกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยด้วย

2. วิธีพิจารณาคดีตามกฎหมายไทยก่อนการปฏิรูประบบกฎหมาย

ก่อนที่ประเทศไทยหรือสยามในอดีตจะมีการปฏิรูประบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยในอดีตอยู่ภายใต้กฎหมายตราสามดวง โดยระบบศาลและกระบวนการพิจารณาความของศาลในหลายขั้นตอนนั้นตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อเหนือธรรมชาติและมีความโหดร้ายทารุณ ตลอดจนมีช่องว่างซึ่งเอื้อต่อการทุจริต ส่งผลให้ไม่เป็นที่ยอมรับของชาติตะวันตกและนำไปสู่

¹ พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พุทธศักราช 2477, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 (20 มิถุนายน 2478).

การเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงการพิจารณาความตามกฎหมายตราสามดวง สนธิสัญญาเบาว์ริงและการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ตลอดจนการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมและการปฏิรูประบบศาลเพื่อแสดงให้เห็นถึงมูลเหตุสำคัญที่สยามจะต้องปฏิรูปกฎหมายวิธีพิจารณาความและระบบศาลตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างกฎหมายวิธีพิจารณาความและระบบศาลในอดีตก่อนและหลังมีการปฏิรูปกฎหมาย

2.1 การพิจารณาความตามกฎหมายตราสามดวง

ก่อนการปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 การพิจารณาคดีตามกฎหมายไทยตกอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายตราสามดวง หลักการพิจารณาคดีและพิสูจน์ข้อเท็จจริงแห่งคดีตามกฎหมายตราสามดวงนั้นไม่ได้เป็นไปตามหลักการพิจารณาความและสืบพยานตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในปัจจุบัน แต่เป็นการพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามความเชื่อในอดีต วิธีพิจารณาดังกล่าวได้ถูกยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาโดยมีการสันนิษฐานว่าเป็นการนำวิธีการและความเชื่อตามคติแบบอินเดียและไทยมาผสมเข้าด้วยกัน² ข้อสันนิษฐานดังกล่าวสอดคล้องกับคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เคยกล่าวไว้ว่ากระบวนการพิจารณาความในประเทศสยามได้นำวิธีแบบอินเดียมาผสมกับวิธีการแบบไทยซึ่งใช้มาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์³ และสอดคล้องกับทฤษฎีที่ว่าสังคมไทยมีโครงสร้างทางสังคมของตนเอง แต่ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานของสังคมไทยภายหลังได้เปลี่ยนแปลงไปภายหลังการเข้ามาของวัฒนธรรมอินเดียในแหลมอินโดจีน⁴ นอกจากนี้กฎหมายวิธีพิจารณาความตามกฎหมายตราสามดวงยังได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดียซึ่งไทยได้รับผ่านทางมอญ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีฐานะเป็นกฎหมายแม่บทที่สำคัญในการปกครองแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญต่อกฎหมายอื่น ๆ ที่บังคับใช้ในบ้านเมือง⁵ รวมทั้ง “กฎหมายพระอัยการ” หรือ “พระอัยการ” ซึ่งเป็นกฎหมายพื้นฐานของแผ่นดินซึ่งพระมหากษัตริย์มีหน้าที่ในการรักษาความยุติธรรมแก่บ้านเมืองซึ่งใช้ควบคู่กันกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์⁶

เนื่องจากในอดีตยังไม่ได้มีการแยกกระบวนการพิจารณาในคดีแพ่งและคดีอาญาออกจากกันอย่างชัดเจนอย่างในปัจจุบัน การพิสูจน์ความจริงตามกฎหมายตราสามดวงจึงเป็นการพิจารณาคดีรวมกันไปทั้งคดีที่มีลักษณะเป็นความแพ่งและความอาญา โดยในส่วนที่เป็นความแพ่งนั้น หากโจทก์ชนะคดีก็จะได้รับ

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายปานจิตต์ อเนกวนิช วันที่ 3 เมษายน 2515), 23. อ้างถึงใน แสง บุญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ตันบุญเจริญ, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 19 (วิญญูชน, 2563), 102-103.

³ แสง บุญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ตันบุญเจริญ, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 19 (วิญญูชน, 2563), 103.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 53-54.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 55.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 86-96.

การชดเชย “สินไหม”⁷ ซึ่งเทียบได้กับค่าสินไหมทดแทนในปัจจุบัน ดังนั้น การพิสูจน์หาความจริงในคดีแพ่งในอดีตจึงอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกันกับการพิสูจน์ความจริงในคดีอาญา อาทิ ตามพระอัยการบทที่ 11 ลักษณะ “พิสูจน์ด้วยพยานหลักฐาน”⁸ ในกฎหมายตราสามดวง โจทก์และจำเลยต้องใช้วิธีการพิสูจน์ด้วยการสาบานลุล่วงด้วยกัน วายขึ้นน้ำข้ามปากแข่งกัน ตามเทียนคนละ 1 เล่มเท่ากัน ล้วงตะกั่วและดำน้า⁹ วิธีการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการพิสูจน์ความจริงนั้นล้วนขึ้นอยู่กับศักยภาพทางร่างกายของคู่ความหรือความเชื่อเหนือธรรมชาติ ไม่ได้สอดคล้องกับหลักการพิจารณาคดีสมัยใหม่ที่ต้องเป็นไปอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

นอกจากนี้ ก่อนการพิสูจน์ความจริงตามพระอัยการลักษณะดังกล่าว กฎหมายตราสามดวงบัญญัติให้คู่ความทั้งสองฝ่ายต้องนั่งขานหม่อมและมาอยู่กับตุลาการ (กระลาการ) เป็นเวลา 3 วัน โดยตุลาการมีหน้าที่ในการดูแลความเป็นอยู่ของคู่ความ ซึ่งหากในช่วงเวลานั้นคู่ความฝ่ายใดคำทอหรือตีคู่ความอีกฝ่ายกฎหมายจะสันนิษฐานว่ามีพิรุณและให้เป็นผู้แพ้คดี¹⁰ นอกเหนือจากการที่กฎหมายตราสามดวงบัญญัติให้คู่ความต้องมาอยู่ที่บ้านของตุลาการก่อนทำการพิสูจน์ความจริงแล้ว ผู้บังคับบัญชาของตุลาการยังอาจมอบคดีให้มาชำระความที่บ้านของตุลาการได้เช่นกัน เนื่องจากในอดีตข้าราชการไทยไม่ได้มีรายได้ประจำเป็นเงินเดือนจึงได้รับแต่เบี้ยหวัดปีละครั้งเป็นเงินเล็กน้อยซึ่งไม่พอใช้ในการเลี้ยงดูครอบครัว¹¹ ในการพิจารณาคดีที่บ้านตุลาการนั้น คู่ความจะต้องหาเสบียงและข้าวปลาอาหารมาเองรวมถึงต้องส่งเสียให้ตุลาการด้วย การชำระความที่บ้านตุลาการจึงเป็นหนึ่งในช่องทางในการหาประโยชน์โดยทุจริตของตุลาการไทยในอดีต¹²

ไม่เพียงแต่เฉพาะปัญหาในการพิจารณาคดีแพ่งเท่านั้น ในการพิจารณาคดีอาญาในอดีตก็มีปัญหาในการค้นหาข้อเท็จจริงเช่นกัน เป็นต้นว่า การทรมานผู้ถูกกล่าวหาตามจารีตนครบาล กล่าวคือ ใช้วิธีการเขียนถามเพื่อให้ผู้ต้องหาสารภาพความจริงหรือชดทอ¹³ หรือบทสันนิษฐานที่ผลภาระให้จำเลยมีหน้าที่ในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ซึ่งแตกต่างจากวิธีพิจารณาคดีในปัจจุบันซึ่งโดยหลักย่อมเป็นหน้าที่ของโจทก์ในการพิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง วิธีการพิสูจน์ความจริงเหล่านี้ถูกชาติตะวันตกวิพากษ์วิจารณ์ว่าขัดต่อหลักมนุษยธรรมและไม่สอดคล้องกับหลักการประกันสิทธิของจำเลยและผู้ต้องหาที่ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิด รวมทั้งบทลงโทษที่มีความโหดร้ายทารุณ

⁷ เรื่องเดียวกัน, 101.

⁸ ในบทความฉบับนี้ใช้คำในภาษาไทยในอดีตซึ่งปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งในปัจจุบันตรงกับคำว่า “พิสูจน์ด้วยพยานหลักฐาน”

⁹ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 1* (2482), 358-359.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, *พระราชบัญญัติในปัตยุบัน เล่ม 1* (โรงพิมพ์กองกฎหมาย, ร.ศ. 130), 162. อ้างถึงใน แสง บุญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ต้นบุญเจริญ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, 202.

¹² แสง บุญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ต้นบุญเจริญ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, 202-203.

¹³ เรื่องเดียวกัน, 125.

ดังนั้น วิธีพิจารณาคดีตามกฎหมายตราสามดวงจึงไม่เป็นที่ยอมรับและนำไปสู่การตั้งรังเกียจโดยชาติตะวันตก อีกทั้งยังเป็นข้ออ้างสำคัญในการเกิดขึ้นของสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมและสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งส่งผลให้สยามต้องสูญเสียเขตอำนาจทางการศาลอีกด้วย

2.2 สนธิสัญญาเบาว์ริงและการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

สาเหตุประการสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของสยามในขณะนั้น ซึ่งรวมถึงการปรับปรุงระบบศาลและการพิจารณาคดี ได้แก่ การเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาติมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ซึ่งได้นำไปสู่การจัดทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษและประเทศสยาม (Treaty of Friendship and Commerce between Great British and Siam) หรือ “สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty)” ระหว่างสยามและอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ซึ่งตรงกับในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

แม้สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นเสมือนการเปิดประตูการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างสยามและอังกฤษ แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นสนธิสัญญาที่ให้ประโยชน์แก่อังกฤษฝ่ายเดียว¹⁴ นอกเหนือจากประโยชน์ทางภาษีอากรที่อังกฤษจะได้รับแล้ว เมื่อมีสัญญาทางพระราชไมตรีต่อประเทศอื่น ๆ ย่อมมีการส่งราชทูตของประเทศนั้นเข้ามายังประเทศสยามรวมถึงผู้ติดตามซึ่งเป็นคนในบังคับของชาตินั้น (subjects) ด้วย จึงเป็นธรรมดาที่จะเกิดข้อพิพาทและมีการกระทบกระทั่งกันระหว่างคนในบังคับของต่างประเทศและคนสยาม นอกจากนี้ สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งของสนธิสัญญาเบาว์ริงคือการที่สยามนั้นต้องยอมให้อังกฤษมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต กล่าวคือ ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในดินแดนสยามกับคู่ความที่เป็นคนในบังคับอังกฤษจะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจในการพิจารณาพิพากษาของศาลไทย หมายความว่าบุคคลดังกล่าวไม่ต้องขึ้นศาลไทยและไม่อยู่ภายใต้วิธีพิจารณาความตามกฎหมายตราสามดวง แต่ให้ไปขึ้นศาลกงสุลของอังกฤษแทน¹⁵ ทั้งนี้ ข้ออ้างประการสำคัญที่อังกฤษใช้อ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือดินแดนสยามได้แก่ เหตุผลที่ว่ากฎหมายไทยในขณะนั้นล้าหลังและป่าเถื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความที่อิงกับการพิสูจน์ความจริงตามความเชื่อโบราณโดยละเลยการรับฟังและชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานตามหลักสากลที่ได้รับการยอมรับจากนานาอารยประเทศ¹⁶ โดยสาระสำคัญของการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่อังกฤษนั้น ปรากฏตามข้อความในสนธิสัญญาเบาว์ริง ข้อที่ 2 ดังนี้

¹⁴ วิชา มหาคุณ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและภาษากฎหมายไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 41.

¹⁵ ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (วิญญูชน, 2558), 33.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 37.

ข้อ 2 ว่าแต่บันดาการงานของที่อยู่ในบังคับอังกฤษซึ่งมาอยู่ณกรุงเทพฯ ก็ต้องฟังบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ณกรุงเทพฯ กงสุลจะได้ทำสัญญานี้ แลข้อหนังสือสัญญาเก่าที่มีได้ยกเลิกจนทุกประการแล้วได้บังคับบัญชาคนในบังคับอังกฤษให้ทำตามไปด้วย แล้วกงสุลจรรักษากฎหมายการค้าแลกตหายที่ห้ามปรามมิให้คนที่อยู่ในบังคับอังกฤษทำผิดล่วงเกินกตหายของอังกฤษกับไทที่มีอยู่แล้ว และจะมีต่อไปพายน่า ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับไท กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทจะปรึกษาชำระตัดสินคนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะลงโทษตามกตหายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไททำผิดจะทำโทษตามกตหายไท ถ้าคนอยู่ในใต้บังคับไทเป็นความกันเอง กงสุลไม่เอาเป็นธุระ คนอยู่ในบังคับอังกฤษเป็นความกันเอง ไทก็ไม่เอาเป็นธุระ ...¹⁷

โดยในขณะที่ทำสนธิสัญญานับดังกล่าวนี้ ประเทศอังกฤษยังไม่ได้มีการตั้งสถานกงสุลในประเทศสยาม จึงได้มีข้อตกลงด้วยว่าทางประเทศสยามยังต้องยินยอมให้ประเทศอังกฤษตั้งสถานกงสุลอังกฤษภายหลังเมื่อสนธิสัญญานั้นมีผลบังคับแล้ว โดยปรากฏในสนธิสัญญาข้อที่ 2 ส่วนท้าย ดังนี้

“... แลไทกับอังกฤษยอมรับกันว่า กงสุลซึ่งจะเข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพมหานครนั้น ยังไม่ตั้ง ต่อเมื่อทำหนังสือสัญญาตกลง ๆ ซื่อกันแล้ว กำปั่นอังกฤษเข้ามาค้าขายณกรุงเทพมหานคร ใช้ธงอังกฤษมีหนังสือสำหรับลำเป็นสำคัญครบ 10 ลำ หนังสือสัญญาปิดตราเข้าถึงเปลี่ยนกันแล้ว กงสุลจึงตั้งได้”¹⁸

ภายหลังที่ประเทศอังกฤษได้มีการตั้งสถานกงสุลอังกฤษขึ้นในกรุงเทพมหานคร ทำให้สยามในขณะนั้นมีศาลที่ใช้ชำระความเมื่อเกิดคดีพิพาทกันระหว่างคนในบังคับทั้งสองชาติ ได้แก่ ศาลต่างประเทศและศาลกงสุล โดยศาลต่างประเทศนั้น เป็นศาลที่มีอำนาจในการชำระความและบังคับกรณีคนในบังคับต่างประเทศเป็นผู้ฟ้องคดีฟ้องคนในบังคับสยาม ทั้งในคดีทำร้ายร่างกายและความผิดในส่วนแพ่ง¹⁹ โดยศาลต่างประเทศนั้นแต่เดิมตามพระธรรมนูญ บทที่ 7 นั้นสังกัดอยู่ภายใต้ “กรมคลัง” เนื่องจากในอดีตนั้นกรมคลังมีความคุ้นเคยเกี่ยวกับการค้าขายระหว่างประเทศ ทั้งการแต่งสำเภาไปค้าขายกับจีนและประเทศใกล้เคียง ภายหลังเมื่อการค้าขายเจริญมากขึ้นทำให้มีการแยกกิจการเกี่ยวกับทำเรือและการต่างประเทศเป็น “กรมท่า” ซึ่งภายหลังได้กลายมาเป็นกระทรวงต่างประเทศ²⁰ โดยภายหลังที่มีพระบรมราชโองการประกาศจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม ศาลต่างประเทศก็ได้ย้ายไปสังกัดอยู่ภายใต้กระทรวงยุติธรรมตั้งแต่นั้น

¹⁷ The National Archives, United Kingdom, *Treaty of Friendship and Commerce between Great Britain and Siam* - หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม (concluded and signed at Bangkok 18 April 1855).

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ พระวรภักดีพิบูลย์ (ม.ล.นภา ชุมสาย), *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2512), 281.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 282.

ในส่วนของศาลกงสุล เป็นศาลมีอำนาจในการชำระความและบังคับกรณีคนไทยเป็นผู้ฟ้องคดีต่อคนในบังคับต่างประเทศ กล่าวคือ เป็นอำนาจของกงสุลของประเทศนั้น ๆ ในการพิจารณาคดีต่อคนในบังคับของตนเอง ซึ่งโดยปกติแล้วคดีความต่างประเทศนั้นค่อนข้างน้อย เว้นแต่คนสองชาติ ได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส²¹ ซึ่งภายหลังจากที่ได้มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้นจำนวนของชาวอังกฤษในหัวเมืองภาคเหนือของสยามเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากอันนำไปสู่การลงนามสนธิสัญญาอีกฉบับหนึ่งในปี พ.ศ. 2417 ซึ่งทำให้อำนาจของศาลกงสุลอังกฤษขยายตัวขึ้น²² อนึ่ง การพิจารณาคดีความในศาลกงสุลเป็นไปตามกฎข้อบังคับของแต่ละประเทศ อาทิ สำหรับศาลกงสุลอังกฤษนั้นเป็นไปตามกฎข้อบังคับว่าด้วยวิธีพิจารณาในศาลกงสุลของอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ. 2441 เป็นต้น

นอกจากนั้น ภายหลังจากที่สยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ สยามได้ถูกประเทศตะวันตกหลายประเทศเข้ามาบังคับให้ลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีลักษณะเดียวกันกับสนธิสัญญาเบาว์ริง ได้แก่ “สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2399 ฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2399 เดนมาร์ก เมื่อ พ.ศ. 2401 โปรตุเกส เมื่อ พ.ศ. 2401 เนเธอร์แลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2403 รัสเซีย (เยอรมัน) เมื่อ พ.ศ. 2404 สวีเดนและนอร์เวย์ เมื่อ พ.ศ. 2411 เบลเยียม เมื่อ พ.ศ. 2411 อิตาลี เมื่อ พ.ศ. 2411 ออสเตรีย-ฮังการี เมื่อ พ.ศ. 2412 สเปน เมื่อ พ.ศ. 2442 ...[และ] รัสเซีย เมื่อ พ.ศ. 2442”²³ รวมถึงประเทศในทวีปเอเชียด้วยกันกล่าวคือ ประเทศญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. 2440 ทั้งนี้สนธิสัญญาสยาม - ญี่ปุ่น วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2440 เป็นสนธิสัญญาที่ให้เอกสิทธิ์ทางการศาลประเทศเอเซียประเทศแรกและยังเป็นสนธิสัญญาฉบับเดียวที่กำหนดให้ประเทศสยามมีหน้าที่ต้องจัดทำประมวลกฎหมายขึ้นใหม่ 5 ฉบับ ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่ง ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม²⁴

2.3 การจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมและการปฏิรูประบบศาล

ภายหลังจากที่ประเทศสยามสูญเสียเอกราชทางการศาลและสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับประเทศตะวันตกด้วยผลของสนธิสัญญาเบาว์ริงและสนธิสัญญาอื่น ๆ กับประเทศตะวันตกที่ถือเงื่อนไขเดียวกัน ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีการปฏิรูปประเทศสยามให้เข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ ทั้งการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน การตั้งกระทรวงยุติธรรม การปฏิรูปศาลยุติธรรม ตลอดจนการตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น ซึ่งหนึ่งในสาเหตุประการสำคัญของการปฏิรูปประเทศก็คือแรงกดดันจากลัทธิล่าอาณานิคมและการถูกลิดรอนเอกราชทางการศาลตามสนธิสัญญาไม่เป็นธรรม²⁵

²¹ เรื่องเดียวกัน.

²² พรรคตี ผกากรอง, “การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม : พ.ศ.2451-2478” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), 8-9.

²³ เรื่องเดียวกัน, 7.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 15.

²⁵ มุนินทร์ พงศาปาน, ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ : จากกฎหมายสิบสองโต๊ะสู่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (วิญญูชน, 2563), 229.

โดยก่อนหน้านั้น สยามมีศาลต่าง ๆ อยู่มากมายกระจายอยู่แยกตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ อย่างที่เป็นมาตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม²⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ในปี ร.ศ. 113 ได้มีการยุบรวมศาลที่มีอยู่เดิมและจัดโครงสร้างใหม่โดยศาลเดิมที่สังกัดอยู่กับกระทรวงต่าง ๆ อันได้แก่ ศาลนครบาล ศาลกระทรวงมหาดไทย ศาลกระทรวงกลาโหมหรือศาลอาญานอก ศาลกรมท่าหรือศาลกรมพระคลัง ศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งเกษม รวมถึงศาลชำระความพิเศษ อาทิ ศาลกรมนา ศาลในกระทรวงมหาสมบัติ ศาลกรมวัง ศาลกรมการแพทยา ศาลกรมธรรมการ ศาลสรรพากรใน ศาลสรรพากรนอก ศาลกรมสัสดีหรือศาลกรม พระสุรัสวดี และศาลราชตระกูล ได้ถูกยุบรวมกันเหลือเพียง 7 ศาล ได้แก่ ศาลอุทธรณ์คดีหลวง ศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลาง ศาลสรรพากร และศาลต่างประเทศ โดยโอนศาลทั้งหลายมาขึ้นกับกระทรวงยุติธรรม²⁷

3. การปฏิรูปกฎหมายวิธีพิจารณาความในประเทศไทย

ภายหลังที่สยามได้มีการปฏิรูประบบราชการและระบบศาลโดยการรวมอำนาจทางศาลให้อยู่ภายใต้กระทรวงยุติธรรมแล้วนั้น ความจำเป็นถัดมาที่สยามจะต้องดำเนินการเพื่อปฏิรูประบบกฎหมายให้มีความทันสมัยให้ทัดเทียมประเทศตะวันตกคือการที่สยามจะต้องมีการปฏิรูปกฎหมายของตนให้สอดคล้องกับหลักนิติศาสตร์ที่ประเทศตะวันตกยอมรับในขณะนั้น แม้ว่าในทางตำราวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยส่วนใหญ่จะเน้นถึงการจัดทำกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 หรือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในฐานะหลักฐานสำคัญในการปฏิรูปกฎหมายไทยให้มีความทัดเทียมกับชาติตะวันตกก็ตาม อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความกลับเป็นกฎหมายที่มีการปฏิรูปและแก้ไขเป็นลำดับแรก ๆ ภายหลังที่มีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปี ร.ศ. 113 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญอย่างยิ่งของการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความแบบสมัยใหม่ในการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของสยาม ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้ไปพลางก่อนที่จะมีการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง รวมถึงการแบ่งแยกคดีแพ่งกับคดีอาญาออกจากกัน อันเป็นจุดเริ่มต้นและรากฐานสำคัญในการปฏิรูปกฎหมายวิธีพิจารณาความตามแบบกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยในอดีต

²⁶ พระวรภักดีพินุลย์, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, 271.

²⁷ *ประกาศจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม*, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9 (10 เมษายน ร.ศ. 111); โปรตดู Wiriya Kongsiriwong, “Legal Transplantation of Foreign Private Law in Thailand: A Case Study of Concept of Things and Property” (Master of Law Thesis, Thammasat University 2023), 69.

3.1 การตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้ไปพลางก่อนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนึ่งในความพยายามในการปฏิรูปกฎหมายของสยามคือการสร้างประมวลกฎหมายสมัยใหม่ หรือ “โค้ด (Code)” แทนที่กฎหมายตราสามดวงที่มีอยู่เดิมเพื่อให้กฎหมายมีความอาระยะทัดเทียมกับชาติตะวันตก การจัดทำประมวลกฎหมายของสยามเริ่มต้นขึ้นภายหลังการปฏิรูประบบศาลและการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อผลิตบุคลากรทางกฎหมาย โดยเริ่มต้นการจัดทำประมวลกฎหมายสมัยใหม่จากการจัดทำกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ซึ่งนับได้ว่าเป็นประมวลกฎหมายสมัยใหม่ฉบับแรกของไทย²⁸

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประมวลกฎหมายเป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนและใช้ระยะเวลาในการจัดทำยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายวิธีสบัญญัติซึ่งเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยขั้นตอนและวิธีการพิจารณาคดีในศาล ในช่วงเริ่มต้นของกระบวนการปฏิรูประบบกฎหมาย สยามจึงใช้วิธีการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อน เพื่อให้มีกฎหมายในการที่ศาลจะสามารถใช้พิจารณาคดีความได้ทันต่อการพัฒนาของประเทศ อาทิ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115

อนึ่ง การตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อนนั้นยังเป็นประโยชน์ในการได้หยังดูข้อดีและข้อเสียของการเปลี่ยนแปลงจากกฎหมายเดิมไปเป็นระบบประมวลกฎหมาย²⁹ กฎหมายใช้บังคับไปพลางก่อนดังกล่าวนี้ใช้วิธีการตราเป็นพระราชบัญญัติแยกเป็นเรื่อง ๆ ไป โดยในการดำเนินการดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อจัดทำประมวลกฎหมายโดยมีพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานคณะกรรมการ³⁰ โดยพระองค์จบการศึกษาสอบไล่ได้ตามหลักสูตรชั้นปริญญาเกียรตินิยม ในสาขาวิชากฎหมายที่วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในปี พ.ศ. 2437 (ค.ศ. 1894)³¹ และได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการร่างกฎหมายซึ่งรวมไปถึงบรรดากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อน ดังที่จะกล่าวดังต่อไปนี้

²⁸ มุนินทร์ พงศาปาน, “ความเข้าใจผิดขั้นพื้นฐานในการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2468,” *วารสารนิติศาสตร์* 42, 4 (2556): 738, 742.

²⁹ ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 71.

³⁰ พรรคดี ผกากรอง, “การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม : พ.ศ.2451-2478,” 15.

³¹ บรรเจิด อินทจันทร์ยัง, *ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี* (โรงพิมพ์องค์การการค้าของคุรุสภา, 2539), 589.

(1) พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113

กฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นเพื่อให้ศาลใช้พิจารณารับฟังและสืบพยานแทนกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 ในส่วนของพระไอยการลักษณะรับฟ้องในส่วนของบทตั้งพยานและพระไอยการลักษณะพยาน และใช้แทนกฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 ในส่วนของกฎหมายรับสั่ง³² ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่าในกฎหมายตราสามดวงนั้น มีการแบ่งลักษณะของพยานแบ่งเป็น 3 ประเภท โดยอ้างอิงถึงยศถาบรรดาศักดิ์ของพยาน ซึ่งได้แก่ ทิพยาน อุดรพยาน และอุตริพยาน โดยได้มีการบัญญัติไว้ว่า

“อันว่าทิพยานนั้น คือว่าพระภิกษุทรงธรรม พราหมณาจารย์อันอยู่แก่
คิลแล พรตธรรม แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตอันอยู่แก่ธรรม แลขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์
ดำรงราช

อุดรพยานนั้น คือ นาย ห้ว พัน ห้ว ปาก ภู ดาษ ชำรง จำ เสมียน
นัการ พ่อค้า แม่ค้าคนทำไร่นา พึงเป็นมูลความ

อุตริพยานนั้น คือว่า พี่ น้อง พ้อง พันธุ์ ญาติกา ตนเอง แลมิตรสหาย
เพื่อนกิน อยู่สมเล คนผู้ยากเป็นวรรณพิภก แลคนพยาธิเรื้อน หูหนวกตาบอด อันอยู่
รัฐยาทางขามิได้”

บทบัญญัติลักษณะดังกล่าวได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113³³ และถูกแทนที่ด้วยระบบสมัยใหม่ กล่าวคือ บุคคลโดยทั่วไปไม่ว่าเพศชายหรือหญิงต่างก็เป็นพยานในคดีได้ หากมีสติรู้จำผิดชอบและเข้าใจความโดยไม่ได้อัดยอกกับบรรดาศักดิ์อีกต่อไป³⁴ แต่กฎหมายได้กำหนดประเภทพยานซึ่งต้องห้ามรับฟังไว้ นอกจากนี้ บุคคลที่ในอดีตถือเป็นอุตริยาน เช่น บิดา มารดา หรือ ญาติ กฎหมายได้อนุญาตให้สามารถรับฟังเป็นพยานได้ เว้นแต่บางกรณี เช่น คดีอาญาที่มีโทษหลวง เป็นต้น³⁵

³² พระราชบัญญัติลักษณะพยาน รัตนโกสินทรศก 113 มาตรา 3 บัญญัติว่า บรรดามาตราต่าง ๆ ในลักษณะรับฟ้อง ส่วนที่ด้วยตักพยาน แลในลักษณะพยานในกฎหมายเล่ม 1 แลกฎหมายรับสั่งในกฎหมายเล่ม 2 แลพระราชบัญญัติลักษณะพยานดังที่ได้กล่าวไว้ในตารางหมายเลข 1 ในท้ายพระราชบัญญัตินั้นตั้งนี้สืบไปให้ยกเลิกเสียมิให้ใช้เป็นกฎหมายต่อไป.

³³ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113, มาตรา 3.

³⁴ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113, มาตรา 4.

³⁵ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113, มาตรา 6.

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งคือพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 นั้นได้นำหลักกฎหมายอังกฤษซึ่งเป็นวิธีพิจารณาคดีแบบระบบคอมมอนลอว์มาใช้เป็นมูลฐาน³⁶ ซึ่งในเวลาต่อมายังถูกใช้เป็นหนึ่งในกฎหมายที่ถูกใช้เป็นต้นแบบในการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในส่วนของกฎหมายลักษณะพยานอีกด้วย³⁷ อย่างไรก็ตาม ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ที่พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 รวมทั้งกฎหมายฉบับอื่น ๆ ของไทยไม่ได้รับมาด้วยคือการมี “คณะลูกขุน” (Jury) ในการรับฟังและวินิจฉัยข้อเท็จจริงในคดี³⁸

(2) พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115

พระราชบัญญัตินี้ถูกตราขึ้นเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเพื่อใช้ไปพลางก่อนในขณะที่มีการจัดทำประมวลกฎหมาย กฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นใช้แทนกฎหมายลักษณะพิจารณาความตามกฎหมายตราสามดวง โดยปรากฏในส่วนอารัมภบทของพระราชบัญญัติ ความว่า

“มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ได้ทรงพระราชดำริห์ เห็นว่า ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รัฐมนตรีสภาพฤชาการเรียบเรียงข้อพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความซึ่งมีโทษขึ้นใหม่ ให้ใช้แทนพระราชกำหนดกฎหมายลักษณะพิจารณา เดิมซึ่งยังคงใช้อยู่ในพระราชอาณาจักรสยามนี้ แต่ว่าการที่จะตรวจตราร่างแต่งพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความซึ่งมีโทษใหม่นี้ ยังจะต้องช้ำอยู่ไม่แล้วทันกับเวลาที่จะใช้พระราชบัญญัตินั้น บัดนี้ มีความอาญาซึ่งมีโทษยังค้างพิจารณาอยู่มากมาย ทั้งความซึ่งจะได้ฟ้องร้องกันขึ้นใหม่อีกในศาลซึ่งชำระความมีโทษเหล่านี้ ควรที่จะชำระให้แล้วเสร็จไปเสียคราวหนึ่งก่อน...”³⁹

³⁶ พระวุฒิศาสตร์เนติญาณ, *วิธีพิจารณาความอาญา* (2481), 150. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 72.

³⁷ ชยากร เฉียบแหลม, “ระบบแสวงหาข้อเท็จจริงโดยศาลในคดีอาญา: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างระบบซีวิลลอว์และระบบคอมมอนลอว์ โดยศึกษาเปรียบเทียบกับระบบของประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565), 437.

³⁸ ทั้งนี้ บทความฉบับนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาในประเด็นดังกล่าวโดยตรงว่าเพราะเหตุใดกฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยจึงไม่าระบบคณะลูกขุนจากกฎหมายอังกฤษมาปรับใช้ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนั้นในทางวิชาการ นักวิชาการบางส่วนมองว่าการรับฟังพยานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้นอาจเป็นระบบผสมระหว่างระบบไต่สวนและระบบกล่าวหา เนื่องจากนอกเหนือจากการรับฟังพยานหลักฐานที่คู่ความนำเสนอต่อศาลแล้ว ศาลเองยังมีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติมตามมาตรา 228 รวมถึงมีอำนาจในการถามโจทก์จำเลยหรือพยานคนใดได้เมื่อเห็นสมควรตามมาตรา 235 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาอาญา.

³⁹ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115.

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 ได้มีการบังคับใช้เรื่อยมาจนกระทั่งมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ซึ่งนับได้ว่าเป็นประมวลกฎหมายสมัยใหม่ฉบับแรกของไทย⁴⁰ ทั้งนี้ เนื้อความบางส่วนในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นั้น มีลักษณะเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย เช่น มาตรา 14 มาตรา 16 และมาตรา 87-96 ดังนั้น จึงส่งผลให้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 ถูกยกเลิกไปในบางมาตราด้วยผลของมาตรา 3 (3) แห่งกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127⁴¹ ก่อนที่จะถูกยกเลิกทั้งฉบับในเวลาต่อมาด้วยผลของมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2477⁴²

3) พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115

เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 อันเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว ในเวลาเดียวกันได้มีการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งขึ้นคู่ขนานกันด้วย ทั้งนี้ เพื่อแบ่งแยกวิธีพิจารณาความแพ่งและอาญาออกจากกันดังเช่นกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 อันเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นเอกเทศอย่างเป็นทางการฉบับแรก และอาจถือเป็นหมุดหมายสำคัญในฐานะกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสมัยใหม่ฉบับแรกที่ประกาศใช้เป็นการทั่วไปในประเทศไทย⁴³ อนึ่ง พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ได้บังคับใช้เป็นระยะเวลา 12 ปีจนกระทั่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ในเวลาต่อมา ส่งผลให้บทบัญญัติส่วนที่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ถูกยกเลิกไป⁴⁴

⁴⁰ ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 39.

⁴¹ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 มาตรา 3 บัญญัติว่า ตั้งแต่วันที่ใช้กฎหมายนี้สืบไปให้ยกเลิก

(1) บรรดาพระราชกำหนดกฎหมายที่มีแจ้งอยู่ในบัญชีข้างท้ายกฎหมายนี้

(2) ข้อความในพระราชกำหนดกฎหมายแล้วข้อบังคับอื่น ๆ บรรดาที่กฎหมายนี้บัญญัติว่ามีโทษหรือยกเว้นไม่ต้องมีโทษให้ใช้กฎหมายนี้แทน

(3) บรรดาพระราชกำหนดกฎหมายแลกฎข้อบังคับอื่น ๆ ที่มีเนื้อความขัดกับกฎหมายลักษณะอาญานี้

⁴² พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช 2477 มาตรา 4 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับแห่งบทบัญญัติ มาตรา 3 ตั้งแต่วันใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานี้สืบไป ให้ยกเลิกมาตรา 14, 16 และมาตรา 87 ถึง 96 ในกฎหมายลักษณะอาญา พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 และบรรดากฎหมาย กฎ และข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในประมวลกฎหมายนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับประมวลกฎหมายนี้

⁴³ โปรดดูเพิ่มเติมในหัวข้อ 3.2 การแยกคดีแพ่งออกจากคดีอาญาในกฎหมายไทย และหัวข้อ 4.1 อิทธิพลของประเทศอังกฤษเหนือหัวเมืองภาคเหนือของสยาม.

⁴⁴ ประกาศให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรมกับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง *รัตนโกสินทร์ศก 127*, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 (24 มิถุนายน ร.ศ. 127).

ทั้งนี้ พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ได้ถูกกล่าวว่ามี การนำหลักกฎหมายจากอังกฤษมาปรับใช้เป็นมูลฐาน⁴⁵ ต่างจากบรรดาพระธรรมนูญศาลต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพและหัวเมืองซึ่งร่างโดยอาศัยหลักในระบบศาลของฝรั่งเศสเป็นแนวพิจารณา⁴⁶

3.2 การแยกคดีแพ่งออกจากคดีอาญาในกฎหมายไทย

ย้อนกลับไป ในสมัยที่ประเทศสยามยังใช้กฎหมายตราสามดวงตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งอยุธยาเป็นราชธานีจนกระทั่งช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้ในทางวิธีพิจารณาของกฎหมายตราสามดวงไม่ได้มีการแบ่งแยกวิธีพิจารณาความออกเป็นคดีแพ่งและคดีอาญาอย่างชัดเจนเหมือนในปัจจุบัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคดีแพ่งและคดีอาญาไม่สามารถแยกออกจากกันอย่างได้เลยแต่อย่างใด หากพิจารณาเนื้อหาความในทางสารบัญญัติตามกฎหมายตราสามดวงอาจกล่าวได้ว่า “ความแพ่ง” ซึ่งหมายถึงคดีที่อาศัยลักษณะนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอันเกี่ยวข้องกับลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคล ทรัพย์สิน นิติกรรม หนี้ ครอบครัวและมรดกตามกฎหมายตราสามดวงนั้นปรากฏอยู่ในพระอัยการ 5 ลักษณะใหญ่⁴⁷ ได้แก่

- (1) พระอัยการลักษณะฝ่าฝืน ซึ่งบัญญัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา เช่น การสมรสตามกฎหมาย ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา การแบ่งชั้นภรรยาและการหย่า
- (2) พระอัยการลักษณะทาส (ทาส) ซึ่งบัญญัติไว้ด้วยสถานะของบุคคลซึ่งเป็นทาส และทาสประเภทต่าง ๆ ตามแนวคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เช่น ทาสสินไถ่ ทาสท่านให้ ทาสในเรือนเบี้ย เป็นต้น
- (3) พระอัยการลักษณะมรดก (มรดก) ซึ่งเป็นกฎหมายบัญญัติว่าด้วยการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย และพินัยกรรม อนึ่ง การแบ่งทรัพย์สินมรดกนั้นขึ้นอยู่กับศักดิ์นาของผู้ตายด้วย
- (4) พระอัยการลักษณะกู้หนี้ ซึ่งบัญญัติว่าด้วยการกู้หนี้ยืมสินกันระหว่างบุคคลประเภทต่าง ๆ เช่น กู้ยืมระหว่างญาติสนิท กู้ยืมกันระหว่างฝ่าฝืน กู้หนี้ยืมสิน เป็นต้น
- (5) พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จ (เบ็ดเสร็จ) ซึ่งเป็นการรวมกฎหมายทั้งหมด 12 ลักษณะ อันเป็นกฎหมายเกี่ยวกับกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ต่าง ๆ เช่น ลักษณะที่ไร่นา ที่บ้านที่สวน ฝากทรัพย์สินของ เช่าทรัพย์สินยืมทรัพย์สิน ให้ทรัพย์สิน

⁴⁵ พระวุฒิสถาตร์เนติญาณ, *วิธีพิจารณาความอาญา* (2481), 150. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย, 72.

⁴⁶ ชาญชัย แสงศักดิ์, อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย, 72.

⁴⁷ โปรดดู สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, “200 ปี กฎหมายตราสามดวง,” หน้า 7-8, สืบค้นเมื่อ 21 มกราคม 2565, <http://web.krisdika.go.th/pdfPage.jsp?type=act&actCode=40>.

อย่างไรก็ตาม ในแง่วิธีพิจารณาความตามกฎหมายตราสามดวงนั้น การพิจารณาคดีในอดีตยังไม่ได้มีการแบ่งแยกเป็นคดีแพ่งและคดีอาญาอย่างชัดเจนเหมือนในปัจจุบัน แต่มีลักษณะเป็นกระบวนการพิจารณาแบบเดียวกันและพิจารณาคดีรวมกันไปด้วยขึ้นแก่ศาลหลวงทั้งสิ้น ความจริงแล้วคดีความในอดีตมีความซับซ้อนปะปนกันโดยมุ่งหมายให้ลงโทษจำเลยในทุกเรื่องแม้ว่าจะเป็นคดีว่าด้วยนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นคดีแพ่งในระบบกฎหมายปัจจุบันก็ตาม⁴⁸ อีกทั้งในชั้นของการพิพากษาและบังคับคดีในขณะนั้นเองก็มีความสับสนระหว่างการปรับ “ฟิโนย” ซึ่งเทียบได้กับโทษปรับทางอาญา และการปรับ “สินไหม” ซึ่งเป็นค่าสินไหมทดแทนทางแพ่งอีกด้วย⁴⁹

ดังนั้นในการศึกษาความเป็นมาเชิงประวัติศาสตร์ของระบบกฎหมายไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงกฎหมายวิธีสบัญญัติจึงมีคำถามที่น่าสนใจว่า ประเทศไทยนั้นมีการแบ่งแยกการพิจารณาคดีแพ่งออกจากคดีอาญาเมื่อใด การตอบคำถามดังกล่าวอาจพิจารณาได้ใน 2 แง่มุม ขึ้นอยู่กับว่าจะถือเอาการแบ่งแยก “กระบวนการพิจารณา” หรือการแบ่งแยก “กฎหมายวิธีพิจารณา” เป็นสำคัญ ทั้งนี้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการพิจารณา 2 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ ระหว่างคนในบังคับสยามแลคนในบังคับอังกฤษสำหรับศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) กับ พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)

ประการแรก หากพิจารณาถึงการแบ่งแยก “กระบวนการพิจารณา” ในคดีแพ่งและคดีอาญาออกจากกันนั้น อาจกล่าวได้ว่าการแบ่งแยกกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งและอาญาแบบตะวันตกครั้งแรกในสยามเกิดขึ้นอย่างชัดเจนโดยผลของพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ ระหว่างคนในบังคับสยามแลคนในบังคับอังกฤษสำหรับศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ร.ศ. 107 ซึ่งประกาศใช้ภายหลังการแก้ไขสนธิสัญญาแองโกล-สยาม ในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2426 อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความที่เกี่ยวข้องทั้งการพิจารณาคดีแพ่งคดีอาญา และการอุทธรณ์คดีแพ่งและอาญาในกฎหมายฉบับเดียว นอกจากนี้ ขอบเขตอำนาจการบังคับใช้กฎหมายนั้นเป็นไปอย่างจำกัด กล่าวคือ ใช้บังคับเฉพาะในพื้นที่หัวเมืองภาคเหนือ อันได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน และใช้บังคับเฉพาะกับกรณีที่มีข้อพิพาทระหว่างคนในบังคับเชียงใหม่และคนในบังคับของอังกฤษเท่านั้น พระราชบัญญัตินี้จึงมีลักษณะเป็นกฎหมายพิเศษ (*Lex Specialis*) ไม่ใช่กฎหมายวิธีพิจารณาความที่ตราขึ้นใช้บังคับเป็นการทั่วไปในประเทศสยาม โดยพระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับใช้อยู่เป็นเวลา 9 ปี ก่อนที่จะถูกยกเลิกโดยผลของพระราชกำหนดพิจารณาความแพ่ง อาญา แลอุทธรณ์สำหรับศาลต่างประเทศในหัวเมือง ร.ศ. 116 ในเวลาต่อมา⁵⁰ ภายหลังที่ประเทศสยามได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ไปแล้ว

⁴⁸ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิศิษฐ์ พงศ์พนิตานนท์, ร. แลงการ์ดกับประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), 468.

⁴⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม ร.5 ย/2 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์, ว่าด้วยแพ่งแลอาญา.

⁵⁰ พระราชกำหนดพิจารณาความแพ่ง อาญา แลอุทธรณ์ สำหรับศาลต่างประเทศในหัวเมือง รัตนโกสินทร์ศก 116, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 14 (20 มีนาคม ร.ศ. 116)

ประการที่สอง หากพิจารณาถึงการแบ่งแยก “กฎหมายวิธีพิจารณา” อาจกล่าวได้ว่าการพิจารณาคดีแพ่งได้แยกออกจากการพิจารณาคดีอาญาอย่างชัดเจนตามพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 มาตรา 4⁵¹ ซึ่งได้มีการนิยามความหมายของ “ความแพ่ง” ไว้เป็นครั้งแรก กฎหมายฉบับดังกล่าวนี้ส่งผลให้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแยกออกจากกันอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือแยกเป็นกฎหมายคนละฉบับและมีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไปในฐานะกฎหมายทั่วไป (*Lex Generalis*) ทั้งนี้ พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 นั้นประกาศใช้ในปีเดียวกันกับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 ซึ่งเป็นการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไว้อย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงนับได้ว่ากฎหมายทั้งสองฉบับดังกล่าวเป็นกฎหมายสำคัญในทางกฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยที่ได้มีการแบ่งแยก “คดีแพ่ง” ออกจาก “คดีอาญา” อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก ก่อนที่ต่อมาแนวคิดการแบ่งแยกคดีแพ่งและอาญาจะเด่นชัดยิ่งขึ้นกว่าเดิมภายหลังการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127⁵²

นอกจากนี้ ภายหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 นั้น พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้ทรงนิพนธ์บทความอธิบายไว้ในหนังสือ “ว่าด้วยแพ่งแลอาญา” โดยมีใจความสำคัญว่า

“กฎหมายนั้นมี 2 อย่าง แพ่งอย่างหนึ่งและอาญาอย่างหนึ่ง ความผิดแพ่งนั้นไม่มีอะไรเป็นหลักเกณฑ์ที่แน่นอน...เรารู้ได้ว่าอาญานั้นคืออะไร ซึ่งได้แก่โทษ ประหารชีวิต เขียนดีแลจำคุก ทรัพย์สินปรับพิไณยแล้วนอกนั้นเป็นแพ่งทั้งสิ้น...เมื่อรัตนโกสินทร์ศก 115 ได้มีพระราชบัญญัติออกใหม่ เรียกชื่อพระราชบัญญัติพิจารณาความแพ่ง ในมาตรา 4 นั้น มีความว่า มาตรา 4 คดีทั้งปวงป้องกันด้วยประการใด ๆ ก็ดี ที่ไม่ได้ร้องขอให้มิโทษอาญาหลวงตามกฎหมาย แลเปนแต่จะตัดสินให้แล้วแก่กันได้ ด้วยทอดลินใหม่ฤใช้ทุนทรัพย์ทั้งปวงนั้น เรียกว่าความแพ่ง เปนครั้งแรกของกฎหมายไทยตั้งใจจะอธิบายสิ่งที่ยังอธิบายไม่ได้...”⁵³

คำอธิบายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องการแบ่งแยกระหว่างคดีแพ่งและคดีอาญาของนักกฎหมายไทยในอดีตนั้นยังไม่ใช่สิ่งที่เข้าใจลึกซึ้งมากนัก การอธิบายนิยามของความแพ่งจึงใช้ลักษณะของการอธิบายแบบปฏิเสธ สำหรับคดีที่มีทั้งการปรับสินไหมและการปรับพิไณยในคดีเดียวกัน พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ได้กล่าวว่าเมื่อมีการปรับพิไณยแล้วแม้จะมีการปรับสินไหมด้วยก็จะเป็นคดีแพ่งแต่เป็นคดีอาญา ซึ่งหากพิจารณาตามกฎหมายปัจจุบันอาจเรียกได้ว่าเป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญารูปแบบหนึ่ง

⁵¹ พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115, มาตรา 4.

⁵² กระทรวงยุติธรรม, *วัฒนธรรมทางการศาล* (2497), 15. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 70.

⁵³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม ร.5 ย/2 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์, *ว่าด้วยแพ่งแลอาญา*.

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่าแม้กฎหมายไทยในปัจจุบันจะมีการแบ่งแยกกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง) และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา) ออกจากกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและอาญาจะแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาดเป็นเอกเทศแต่อย่างใด เนื่องจากบางบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้น นอกจากจะมีฐานะเป็น “กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง” ยังมีฐานะเป็น “กฎหมายวิธีพิจารณาความพื้นฐาน” รวมอยู่ด้วย ดังนี้ หลักการพื้นฐานดังกล่าวจึงอาจนำมาปรับใช้กับการพิจารณาคดีอาญา (หรือคดีเฉพาะอื่น ๆ) ในกรณีที่กฎหมายนั้น ๆ ไม่ได้บัญญัติวิธีพิจารณาในชั้นตอนใดไว้โดยเฉพาะ หลักการนี้สะท้อนให้เห็นชัดแจ้งในบทบัญญัติกฎหมาย อาทิ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15 ซึ่งบัญญัติว่า “วิธีพิจารณาข้อใดซึ่งประมวลกฎหมายนี้มีได้บัญญัติไว้โดยเฉพาะให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับเท่าที่พอจะใช้บังคับได้” ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่าแม้คดีแพ่งและคดีอาญาจะมีเนื้อหาสาระที่แตกต่างกันและนำมาสู่การแบ่งแยกกระบวนการพิจารณาและกฎหมายวิธีพิจารณาที่ต่างกัน (รวมทั้งคดีเฉพาะอื่น ๆ) แต่ก็มีหลักการพิจารณาคดีบางประการที่ใช้เป็นหลักการพื้นฐานร่วมกันโดยไม่คำนึงว่าเนื้อหาของคดีจะมีลักษณะอย่างไร

ทั้งนี้ บทบัญญัติในลักษณะดังกล่าวที่ให้อำนาจกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับในคดีอาญากรณีที่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไม่ได้บัญญัตินั้นไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมิโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 แต่อย่างใด ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าบทบัญญัติดังกล่าวน่าจะเป็นเทคนิคในการบัญญัติกฎหมายซึ่งมีหลักการบางอย่างร่วมกันหรือใกล้เคียงกัน ซึ่งนอกจากจะเป็นการลดความซ้ำซ้อนในการบัญญัติกฎหมายโดยเฉพาะในรายละเอียดซึ่งไม่ใช่หลักการสำคัญ (ซึ่งปรากฏอยู่แล้วในกฎหมายฉบับอื่น) ยังช่วยลดช่องว่างของกฎหมายและเปิดโอกาสให้ศาลเข้ามาใช้ดุลพินิจในการกำหนดว่าหลักการที่ปรากฏในกฎหมายฉบับอื่นที่อ้างถึงนั้นสามารถนำมาปรับใช้ได้หรือไม่ ดังนี้ การที่บทบัญญัติในลักษณะดังกล่าวไม่ได้ปรากฏในกฎหมายวิธีพิจารณาที่ใช้บังคับไปพลางก่อนน่าจะเป็นเพราะกฎหมายดังกล่าวไม่ได้มีรายละเอียดซับซ้อนและถูกบัญญัติไว้อย่างเป็นระบบเหมือนประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความในปัจจุบัน เพียงแต่กำหนดหลักการสำคัญบางประการในการพิจารณาคดีเท่านั้น เรื่องอื่น ๆ ในรายละเอียดที่ไม่ได้บัญญัติไว้อาจเป็นไปตามทางปฏิบัติหรือเป็นดุลพินิจของศาลในการพิจารณาคดี

3.3 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127

ภายหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 มาเป็นเวลา 12 ปี เนื่องจากพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ที่บังคับใช้นั้นมีข้อบกพร่องหลายประการ⁵⁴ จึงได้มีการประกาศใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฉบับใหม่ ได้แก่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127⁵⁵ โดยพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงมีบทบาทสำคัญต่อการร่างกฎหมายฉบับนี้เป็นอย่างมากในฐานะประธานคณะกรรมการฯ โดยพระองค์ได้อาศัยกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศไทยและกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศอินเดียที่เป็นประเทศอาณานิคมของอังกฤษในขณะนั้นในการร่าง⁵⁶

ในส่วนเนื้อหาของบทบัญญัตินั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 และพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 (เดิม) พบว่าบทบัญญัติหลายส่วนยังคงหลักการเดิม โดยมีการแก้ไขเพียงเล็กน้อย ตัวอย่างเช่น เรื่องเขตอำนาจศาล (หลักมูลคดีเกิดและหลักภูมิลำเนาของจำเลย) เรื่องการตัดพ้องในคำให้การ หรือเรื่องการทำคำให้การ ดังที่ปรากฏตามตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบบทบัญญัติระหว่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127

เรื่อง	พระราชบัญญัติ กระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127
ลักษณะฟ้องความ	มาตรา 18 ความแพ่งอันเกิดแต่สรรพเหตุอย่างอื่นนอกจากที่ได้ว่ามาแล้วนั้น โจทก์จะฟ้องณศาลใด ซึ่งได้บังคับความในท้องที่เหล่านี้ คือ ข้อ 1 ที่เกิดมูลคดีก็ดี ฤ ข้อ 2 ที่จำเลยทั้งหมด อาศัยอยู่ ฤทำมาหากินอยู่ในเวลาที่ฟ้องนั้นก็ดี ฤ	มาตรา 9 ความแพ่งอันเกิดแต่เหตุอย่างอื่นนอกจากที่ได้ว่ามาแล้วนั้น ให้ฟ้องในศาลต่าง ๆ ดังนี้ คือ 1. เกิดมูลคดีในเขตใด ให้ฟ้องในเขตรันั้น 2. จำเลยตั้งทำมาหากินอยู่แห่งใด ให้ฟ้อง

⁵⁴ ชาญชัย แสงวงศ์, อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย, 72.

⁵⁵ ประกาศใช้ในปีเดียวกันกับที่มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 โปรดดู ประกาศให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรมกับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง รธนโกสินทร์ศก 127, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 (24 มิถุนายน ร.ศ. 127)

⁵⁶ ชาญชัย แสงวงศ์, อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย, 112.

เรื่อง	พระราชบัญญัติ กระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127
	ข้อ 3 ที่จำเลยแต่คนใดคนหนึ่ง อาสาไต่สวนอยู่ฤๅทำมาหากินอยู่ ในเวลาที่ ฟ้องนั้นก็ดี ก็ฟ้องได้ เว้นแต่ถ้าศาลอื่นจะ พิจารณาคดีเรื่องนั้น เอาความยุติธรรม ได้สดวกกว่า จะชี้แจงให้โจทก์ไปฟ้องยัง ศาลซึ่งสมควรจะพิจารณาคดีเรื่องนั้น ก็ได้	ศาลสำหรับเขตรันั้น ศาลมีอำนาจจะสั่งให้ฟ้องในศาล ตามข้อ 1 หรือ ข้อ 2 ได้ แล้วแต่จะเห็น สมควรแก่การพิจารณา เว้นแต่ ถ้าโจทก์ จะขอฟ้องตาม ข้อ 1 ให้ได้แล้ว ก็ให้ศาล ให้ฟ้องได้ เมื่อโจทก์แสดงให้เห็นว่า จำเลย มีทรัพย์สินอยู่ในเขตรของศาลนั้น
วิธีพิจารณาสามัญ / คำให้การ	มาตรา 36 เมื่อจำเลยได้ทราบหมายแล คดีโจทก์กล่าวหาแล้ว ห้ามมิให้จำเลยมี คำตัดฟ้อง ให้ทำคำให้การมาตามแบบที่ 5 มายื่นต่อศาลภายใน 8 วัน ถ้าแม้จำเลย จะมีข้อความตัดฟ้องประการใด จำเลย จะกล่าวแก้ในคำให้การก็ได้...	มาตรา 20 เมื่อจำเลยได้ทราบหมายแล คดีโจทก์กล่าวหาแล้ว ห้ามมิให้จำเลยมี คำตัดฟ้อง ให้ทำคำให้การมายื่นต่อศาล ภายในแปดวัน ถ้าแม้จำเลยจะมีข้อความ ตัดฟ้องประการใด จำเลยจะกล่าวใน คำให้การก็ได้...

ทั้งนี้ สำหรับบทบัญญัติในเรื่องการพิจารณาโดยชาตนั้นนั้น พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ได้มีการบัญญัติเรื่องการชาตนั้นพิจารณาไว้เป็นครั้งแรก โดยก่อนจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการให้มีประกาศว่าด้วยนัดพิจารณาความแพ่ง ในวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ. 115⁵⁷ เพื่อแก้ปัญหาการชาตนั้นในการพิจารณาคดีในชั้นศาลอันเป็นเหตุให้มีคดีความค้างในศาลเป็นจำนวนมากและเพื่อให้คดียุติโดยเร็ว โดยประกาศดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขวิธีพิจารณาความที่มีอยู่เดิม ก่อนที่จะมีกฎหมายวิธีพิจารณาความที่สมบูรณ์ในภายหลัง⁵⁸ ซึ่งหลักการดังกล่าวได้ถูกบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และถูกบัญญัติต่อมาในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ด้วยเช่นกัน ดังที่ปรากฏตามตารางข้างล่างนี้

⁵⁷ ประกาศว่าด้วยนัดพิจารณาความแพ่ง, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 13 (17 พฤษภาคม ร.ศ. 115).

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบบทบัญญัติระหว่างประกาศว่าด้วยนัดพิจารณาความแพ่ง 17 พฤษภาคม ร.ศ. 115 พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127

เรื่อง	ประกาศว่าด้วยนัดพิจารณาความแพ่ง 17 พฤษภาคม ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127
กรณีโจทก์จำเลยไม่มาศาล	(2) เมื่อถึงวันกำหนดนัด ผู้พิพากษาเรียกความที่นัดมาพิจารณาเรื่องใด โจทก์จำเลยผู้ใดที่แตกต่างว่าต่าง โจทก์จำเลยไม่มาตามนัดทั้งสองข้าง แลมิได้มีคำชี้แจงเหตุที่จำเอนจะมาไม่ได้ ฤๅคำขอเลื่อนวันนัดอย่างหนึ่งอย่างใดที่ศาลจะเห็นสมควร ให้โจทก์จำเลยขาดนัดเช่นนี้ ก็ให้ศาลพิพากษา เลิกความเรื่องนั้นเสีย	มาตรา 63 เมื่อถึงวันกำหนดนัด ผู้พิพากษาเรียกความที่นัดมาพิจารณาเรื่องใด โจทก์จำเลยผู้ใดที่แตกต่างว่าต่าง โจทก์จำเลยไม่มาตามนัดทั้งสองข้าง แลมิได้มีคำชี้แจงเหตุที่จำเอนจะมาไม่ได้ ฤๅคำขอเลื่อนวันนัดอย่างหนึ่งอย่างใด ให้เป็นที่พอใจของศาล โจทก์จำเลยขาดนัดเช่นนี้ ก็ให้ศาลพิพากษาเลิกความเรื่องนั้นเสีย	มาตรา 56 เมื่อถึงวันกำหนดนัด ผู้พิพากษาเรียกความที่นัดพิจารณาเรื่องใด โจทก์จำเลย หรือผู้ว่าต่างโจทก์จำเลยไม่มาตามนัดทั้งสองข้าง แลมิได้มีคำชี้แจงเหตุที่จำเอนจะมาไม่ได้ หรือคำขอเลื่อนวันนัดอย่างหนึ่งอย่างใด ให้เป็นที่พอใจของศาล โจทก์จำเลยขาดนัดเช่นนี้ ก็ให้ศาลจำหน่ายความเรื่องนั้น ออกเสียจากบัญชีของศาล แต่ความที่จำหน่ายบัญชีเช่นนี้ โจทก์จะฟ้องใหม่อีกก็ได้ ถ้าไม่เกินอายุความ...

เรื่อง	ประกาศว่าด้วยนิต พิจารณาความแพ่ง 17 พฤษภาคม ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติ กระบวนการพิจารณา ความแพ่ง ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127
กรณีจำเลยขาดนัด พิจารณา	(4) ถ้าจำเลยฤ ผู้ว่าต่าง จำเลยไม่มาศาลตาม กำหนดนัด แลมิได้บอก เหตุที่จำเอนจะมาไม่ได้ ให้พอที่ศาลจะเห็นสมควร แลศาลไต่สวนเชื่อแน่ว่า จำเลย ได้รับหมายเรียก นัดนั้นแล้ว แลไม่มาตาม นัด แต่ฝ่ายโจทก์มาตาม นัด ก็ให้ศาลพิจารณา สำนวนโจทก์ไปฝ่ายเดียว	มาตรา 65 ถ้าจำเลย ฤผู้ ว่าต่างจำเลยไม่มาศาล ตามกำหนดนัด แลมิได้ บอกเหตุจำเอนจะมาไม่ได้ ให้เพนที่พอใจของศาล แล ศาลไต่สวนเชื่อแน่ว่า จำเลยได้รับหมายเรียก หมายนัดนั้นแล้ว แลไม่มา ตามนัด แต่ฝ่ายโจทก์ได้มา ตามนัด ก็ให้ศาลพิจารณา สำนวนโจทก์ไม่ฝ่ายเดียว แลตัดสินแลรูปความ	มาตรา 45 ถ้าจำเลยหรือ ผู้ว่าต่างจำเลยไม่มาศาล ตามกำหนดนัด แลมิได้ บอกเหตุที่จำเอนจะมาไม่ ได้ให้เพนที่พอใจของศาล แล ศาลไต่สวนเชื่อแน่ว่า จำเลยได้รับหมายพอใจ ของศาล แลศาลไต่สวน เชื่อแน่ว่า จำเลยได้รับ หมายนัดนั้นแล้วแลไม่มา ตามนัด แต่ฝ่ายโจทก์ได้มา ตามนัด ก็ให้ศาลพิจารณา สำนวนโจทก์ไปฝ่ายเดียว แลตัดสินตามรูปความ

4. อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษในสมัยการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการ ยุติธรรม

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 อังกฤษได้เข้ามามีอิทธิพลในประเทศสยามในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการค้าและด้านกฎหมายที่มีการจัดตั้งศาลกงสุลอังกฤษขึ้นในประเทศสยาม ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงอิทธิพลของประเทศอังกฤษเหนือประเทศสยามในด้านต่าง ๆ ภายหลังมีการจัดทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ไม่ว่าจะเป็นทั้งอิทธิพลของประเทศอังกฤษเหนือหัวเมืองภาคเหนือของสยาม อิทธิพลของประเทศอังกฤษและกฎหมายอังกฤษต่อกระบวนการยุติธรรมไทยและการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้ฟลังไปก่อน ตลอดจนอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษในการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

4.1 อิทธิพลของประเทศอังกฤษเหนือหัวเมืองภาคเหนือของสยาม

เกือบสามสิบปีให้หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง คนในบังคับอังกฤษมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือ เนื่องจากมีกิจการค้าของอังกฤษเกี่ยวกับการทำป่าไม้สัก เช่น บริษัทบริติชบอร์เนียว (The British Borneo Company Limited) และบริษัทบอมเบย์เบอร์มา (Bombay Burmah Trading Corporation) ส่งผลให้เกิดปัญหาโจรผู้ร้ายปล้นสะดมขึ้นบ่อยครั้ง ประกอบกับมีความขัดแย้งกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ ตัวแทนรัฐบาลอังกฤษจึงได้เจรจากับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในครั้งเสร็จประกาศอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. 2414⁵⁹ และได้มีการทำสนธิสัญญาแองโกล-สยาม ขึ้นในวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2417 (ร.ศ. 93) โดยสนธิสัญญาดังกล่าวนั้นมีเงื่อนไขสำคัญให้ศาลของสยามในภาคเหนือ กล่าวคือ เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน มีอำนาจในการพิจารณาคดีปล้นซึ่งกระทำโดยคนในบังคับอังกฤษไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีหนังสือกำกับสำหรับตัวว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษหรือไม่ อย่างไรก็ตาม สำหรับความผิดในฐานอื่น ๆ (ทั้งทางอาญาและทางแพ่ง) ศาลของสยามไม่มีอำนาจพิจารณาที่จำเลยเป็นคดีคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือกำกับสำหรับตัวว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ดังนั้น เมื่อเกิดข้อพิพาทระหว่างคนในบังคับสยามกับคนในบังคับอังกฤษ ศาลของสยามจึงมีอำนาจในการพิจารณาคดีแพ่งที่จำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษเฉพาะในกรณีที่ไม่หนังสือกำกับสำหรับตัวว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ เว้นแต่ได้รับความยินยอมจากบุคคลเหล่านั้น⁶⁰ อนึ่ง ในกรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษด้วยกันนั้น ศาลกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพมหานครยังคงมีอำนาจในการตัดสินคดีตามสนธิสัญญาเบาว์ริงข้อที่ 2

แม้จะมีสนธิสัญญาแองโกล-สยาม แต่ในทางปฏิบัติยังเกิดปัญหาความล่าช้าในการส่งตัวคู่ความมาพิจารณาคดียังศาลกงสุลอังกฤษ ต่อมาสยามจึงได้รับอนุญาตให้เพิ่มเขตอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษเล็กน้อยในสามจังหวัดภาคเหนือ ตามสนธิสัญญาแองโกล-สยาม วันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2426 โดยสาระสำคัญของสนธิสัญญาดังกล่าว คือ คดีความทั้งทางแพ่งและคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน จะต้องพิจารณาคดีตามกฎหมายสยาม ณ ศาลพิเศษประจำจังหวัดเชียงใหม่ โดยการพิจารณานั้นพนักงานกงสุลของอังกฤษจะพิจารณาร่วมกับผู้พิพากษาของสยาม ซึ่งประธานในการพิจารณานั้นเป็นผู้พิพากษาสยาม⁶¹ อย่างไรก็ตาม เพื่อป้องกันการเสียสิทธินอกอาณาเขตอย่างสมบูรณ์ของอังกฤษ กงสุลอังกฤษยังคงสงวนสิทธิที่จะมีส่วนร่วมและมีสิทธิเพิกเฉยต่อกระบวนการพิจารณาของศาลสยามและโอนคดีใด ๆ ในคดีซึ่งจำเลยเป็นคนภายในบังคับของอังกฤษและมีสิทธิในการถอนคดีมายังศาลกงสุลอังกฤษได้หากมีความจำเป็นเกิดขึ้น⁶²

⁵⁹ พรรคตี ผกากรอง, “การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม : พ.ศ.2451-2478,” 8.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 9.

⁶¹ J Chandran, “British foreign policy and the extraterritorial question in Siam 1891–1900,” *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 38, no. 2 (1965): 290-313, 292.

⁶² Ibid.

สำหรับหลักเกณฑ์และขั้นตอนในการพิจารณาตัดสินกล่าวนั้น ภายหลังประเทศสยามได้มีการตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับเป็นการเฉพาะ ได้แก่ พระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ ระหว่างคนในบังคับสยามแลคนในบังคับอังกฤษสำหรับศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) ซึ่งต่อมาได้ถูกยกเลิกโดยพระราชกำหนดพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ สำหรับศาลต่างประเทศในหัวเมือง ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)⁶³

4.2 อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษต่อกระบวนการยุติธรรมไทย

กฎหมายอังกฤษนับได้ว่ามีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อระบบกฎหมายไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการกฎหมายวิธีพิจารณาความ ตามบันทึกของนายยอร์ช ปาดูซ์ (Georges Padoux) ที่ปรึกษาการร่างกฎหมายของรัฐบาลสยามในขณะนั้นได้มีการบันทึกไว้ว่าในช่วงเปลี่ยนผ่านจากกฎหมายเดิมของไทยเป็นกฎหมายสมัยใหม่ ศาลไทยคุ้นเคยกับการปรับใช้กฎหมายแบบอังกฤษมากกว่าชาติตะวันตกอื่น⁶⁴ ประกอบกับการที่สยามเองเคยตรากฎหมายวิธีพิจารณาความสำหรับคดีระหว่างคนในบังคับสยามและคนในบังคับอังกฤษ ตามพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ ระหว่างคนในบังคับสยามแลคนในบังคับอังกฤษสำหรับศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) มาก่อนแล้ว นอกจากนี้ พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 ก็ได้มีการนำหลักกฎหมายอังกฤษมาปรับใช้เป็นมูลฐาน

ปัจจัยที่ส่งผลให้กฎหมายอังกฤษมีอิทธิพลต่อกระบวนการยุติธรรมไทยประการหนึ่งคืออิทธิพลของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ซึ่งจบการศึกษาแบบอังกฤษและได้รับอิทธิพลกฎหมายอังกฤษเป็นอย่างมาก⁶⁵ พระองค์มีความประสงค์อย่างแรงกล้าในการปฏิรูปกฎหมายไทยตามแบบกฎหมายอังกฤษถึงขนาดเคยกราบบังคมทูลคัดค้านไปยังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการที่ประเทศสยามจะใช้ระบบกฎหมายแบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) โดยเสนอให้ประเทศสยามใช้ระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common Law) แบบอังกฤษ⁶⁶ ภายหลังการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กฎหมายอังกฤษเองยังเป็นกฎหมายที่นักเรียนโรงเรียนกฎหมายศึกษาเป็นหลัก และอาจเรียกได้ว่ากฎหมายอังกฤษได้ครอบงำระบบการศึกษากฎหมายของไทยอยู่ช่วงหนึ่ง⁶⁷ นอกจากนี้ นักเรียนที่จบจากโรงเรียนกฎหมายจะได้รับสถานะเป็นเนติบัณฑิตและยังได้รับการคัดเลือกในการส่งไปเรียนต่อวิชากฎหมายที่อังกฤษก่อนจะกลับมาบรรจุเป็นผู้พิพากษาในภายหลัง⁶⁸ อันเป็นการที่ทำให้กฎหมายอังกฤษยังมีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกระบวนการยุติธรรมและวิธีพิจารณาความของไทย

⁶³ พระราชกำหนดพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ สำหรับศาลต่างประเทศในหัวเมือง ร.ศ. 116, ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 14 (20 มีนาคม ร.ศ. 116).

⁶⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ร.5 ย.12 1/8 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 บันทึกของนายยอร์ช ปาดูซ์ เรื่องเสนอในการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์.

⁶⁵ มุนินทร์ พงศาปาน, ระบบกฎหมายซีวิลลอว์: จากกฎหมายสิบสองใต้สู่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 235.

⁶⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ร.5 ย. 23/3 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 จดหมายจากกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องการทำให้คดีสำหรับเมืองไทย.

⁶⁷ มุนินทร์ พงศาปาน, ระบบกฎหมายซีวิลลอว์: จากกฎหมายสิบสองใต้สู่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 234-235.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 235.

นอกจากนี้ ในระหว่างช่วงปี ค.ศ. 1910-1941 (พ.ศ. 2453-2484) ยังปรากฏว่ามีนักกฎหมายชาวอังกฤษหลายคนดำรงตำแหน่งเป็นคณะกรรมการในคณะกรรมการศาลฎีกา ซึ่งประกอบไปด้วยผู้พิพากษาชาวอังกฤษถึง 4 คนซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยรัฐบาลสยามอย่างต่อเนื่องในการดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาด้วย⁶⁹ ซึ่งประกอบไปด้วย เซอร์ สกินเนอร์ เทิร์นเนอร์ (Sir Skinner Turner) ดำรงตำแหน่งในระหว่างปี ค.ศ. 1910-1915 นายมาร์สตัน บัสซาร์ด (Marston Buszard) ดำรงตำแหน่งในระหว่างปี ค.ศ. 1915-1932 เซอร์ โรเบิร์ต เอิร์ลสกิน ฮอลแลนด์ (Sir Edward Erskine Holland) ดำรงตำแหน่งในระหว่างปี ค.ศ. 1933-1936 และนายอเล็กซานเดอร์ แฟรงก์ โนเอล เทฟน็อต (Alexander Frank Noel Thavenot) ดำรงตำแหน่งในระหว่างปี ค.ศ. 1936-1941⁷⁰

4.3 อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษต่อการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความใช้พลางไปก่อน

แม้จะมีคำอธิบายในทางตำราว่าการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยในยุคการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้ไปพลางก่อนได้นำหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งอังกฤษมาเป็นต้นแบบอยู่ไม่น้อย แต่ก็ไม่พบว่ามีกระบวนการระบุชื่อกฎหมายที่เป็นต้นร่างอย่างเฉพาะเจาะจงว่าเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของอังกฤษฉบับใด และหลักกฎหมายอังกฤษดังกล่าวก็นำมาจากกฎหมายอังกฤษที่ประกาศใช้ในประเทศอังกฤษโดยตรงหรือไม่

จากการศึกษาค้นคว้าของผู้เขียนเมื่อคำนวณช่วงเวลาที่มีการร่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 จะพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับในช่วงที่ประเทศอังกฤษอยู่ภายใต้การบังคับใช้กฎหมาย “พระราชบัญญัติตุลาการ ค.ศ. 1883” (The Judicature Act, 1883) ซึ่งได้มีการออกข้อบังคับศาลฎีกาในการกำหนดหลักเกณฑ์ในกระบวนการพิจารณาคดีไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติดังกล่าว⁷¹ ในชื่อ “ข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883” (The Rule of The Supreme Court, 1883) อันเป็นหลักกฎหมายสำคัญในการพิจารณาคดีแพ่งของประเทศอังกฤษในขณะนั้น

นอกจากนี้ จากการสืบค้นเอกสารปฐมภูมิ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในเอกสารต้นร่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ในแฟ้มหนังสือร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของกระทรวงยุติธรรมที่ส่งไปยังกระทรวงการต่างประเทศยังพบ “ร่างข้อบังคับศาลต่างประเทศ ณ เขตหัวเมือง (Drafted of Rules of Procedure for International Court in Bangkok)” ซึ่งร่างโดยเจ้าพระยาอภัยราชานุกลกิจ (โรงแรง ยัคแมงส์) ซึ่งได้ยกร่างในส่วนของการพิจารณาคดีแพ่ง (Procedure in Civil Cassese) และได้พบเอกสารบัญชีของ “ประกาศฉบับที่ 13 ปี ค.ศ. 1873 ว่าด้วยประมวลกฎหมาย

⁶⁹ Surutchada Reekie and Adam Reekie, “British Judges in the Supreme Court of Siam,” in *Thai Legal History From Traditional to Modern Law*, eds. Andrew Harding and Munin Pongsapan, (Cambridge University Press, 2021), 104.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ The Judicature Act 1883, Section 35.

วิธีพิจารณาความแพ่งฮ่องกง (Ordinance No.13 of 1873 Hongkong Code of Civil Procedure)”⁷² ซึ่งในขณะนั้นยังอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศอังกฤษแนบมาในเอกสารสำเนาต้นร่างอีกด้วย

จากการสืบค้นย้อนกลับไปในช่วงเวลาที่ทำการร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 นั้นมีกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศอินเดียที่คาบเกี่ยวกันทั้งหมด 2 ฉบับคือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งอินเดีย ค.ศ. 1882 (The Code of India Civil Procedure, 1882) ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายฉบับที่ประกาศใช้ในระหว่างการร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 นั้น และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งอินเดีย ค.ศ. 1908 (The Code of India Civil Procedure, 1908) ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่มีการร่างในขณะเวลาเดียวกันและประกาศใช้ในปีเดียวกับร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127⁷³

4.4 อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษต่อการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

กฎหมายอังกฤษยังคงมีอิทธิพลต่อการยกร่างและจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในฐานะหนึ่งในกฎหมายต่างประเทศที่นักกฎหมายชาวไทยและระบบศาลไทยมีความคุ้นเคยที่สุดและยังถูกใช้เป็นต้นแบบของกฎหมายวิธีพิจารณาความใช้พลังงานไปก่อนหลายฉบับ ทั้งพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ซึ่งได้ประกาศใช้ในประเทศสยามเรื่อยมา

อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษถูกท้าทายโดยอิทธิพลของกฎหมายฝรั่งเศสที่เข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่รัฐบาลสยามตัดสินใจที่จะใช้ระบบกฎหมายแบบประมวลกฎหมาย (Civil law) นอกจากนี้ รัฐบาลสยามยังได้จ้างนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสหลายคนมาทำงานในฐานะที่ปรึกษากฎหมายและกรรมการยกร่างประมวลกฎหมายหลายฉบับ ซึ่งรวมถึงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งด้วย ส่งผลให้อิทธิพลของกฎหมายฝรั่งเศสนั้นเข้ามามีอิทธิพลต่อการจัดทำกฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยคู่ขนานกับอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษ

⁷² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.2/43 เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5 ร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หมวด 1.

⁷³ ทั้งนี้ในบทความฉบับนี้มิได้ศึกษาในส่วนของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งอินเดียทั้งสองฉบับ โดยจะมุ่งศึกษาเฉพาะในส่วนของกฎหมายของประเทศอังกฤษ ณ ช่วงเวลาที่มีการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยในอดีตเท่านั้น

4.4.1 การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ภายหลังที่พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการร่างกฎหมายของสยามอีก⁷⁴ ในระหว่างปี พ.ศ. 2454 ถึง 2457 รัฐบาลสยามจึงได้มอบหมายให้นายริวีแอร์ (Rivière) ซึ่งเป็นนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และต่อมาในปี พ.ศ. 2457 ได้มอบหมายให้นายชาร์ลส์ เลเวสก์ (Charles L' Evêque) เป็นผู้ทำหน้าที่ต่อจากนายริวีแอร์จนกระทั่งแล้วเสร็จ โดยหากนับระยะเวลาการยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งตั้งแต่ที่นายริวีแอร์ได้รับมอบหมายจนถึงวันที่ประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง คิดเป็นระยะเวลาทั้งหมด 24 ปี และหากนับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ซึ่งเป็นกฎหมายใช้บังคับไปพลางก่อนในระหว่างยกร่างประมวลกฎหมายและนับได้ว่าเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสมัยใหม่ฉบับแรกของไทย ก็คิดเป็นระยะเวลากว่า 39 ปีกว่าที่จะมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในปี พ.ศ. 2478

เหตุที่การร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งใช้ระยะเวลายาวนานอาจเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ประการหนึ่งคือ คณะกรรมการร่างกฎหมายในขณะเดียวกันนั้นเองก็กำลังร่างประมวลกฎหมายฉบับอื่น ๆ อยู่ด้วย กล่าวคือ กฎหมายลักษณะอาญา ซึ่งคณะกรรมการร่างกฎหมายให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกเนื่องด้วยเหตุผลที่กฎหมายลักษณะอาญาเป็นประมวลกฎหมายที่ร่างง่ายที่สุด⁷⁵ และตามมาด้วยการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเวลาต่อมา ในส่วนของประมวลกฎหมายที่เป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความนั้นถูกให้ความสำคัญเป็นลำดับรองลงมา เนื่องจากการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความนั้นใช้เวลานาน⁷⁶ อีกทั้งในการพิจารณาคดีทั้งในส่วนแพ่งและอาญานั้นก็ได้มีกฎหมายซึ่งตราขึ้นใช้บังคับไปพลางก่อนบังคับใช้อยู่แล้ว ได้แก่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษใช้กลางไปก่อน ร.ศ. 115⁷⁷ และพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ดังนั้น การยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งจึงเป็นไปอย่างล่าช้า โดยเพิ่งได้มีดำเนิการยกร่างอย่างจริงจังภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475⁷⁸ ซึ่งจะขอขยายความเพิ่มในหัวข้อถัดไป

⁷⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ร.5 ย/2 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 หนังสือลาออก กรมหมื่นราชบุรีและข้าราชการกระทรวงยุติธรรม.

⁷⁵ ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 53.

⁷⁶ แสงว บัญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ต้นบุญเจริญ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, 270.

⁷⁷ ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 73.

⁷⁸ แสงว บัญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ต้นบุญเจริญ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, 271.

อนึ่ง การศึกษาวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศที่มีต่อการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2477 นั้นเป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากมีข้อจำกัดในการสืบค้นเอกสารอย่างยิ่ง ประการหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุอัคคีภัยที่เกิดขึ้น ณ สถาผู้แทนราษฎรในปี พ.ศ. 2545 ทำให้รายงานการประชุมในชั้นกรรมาธิการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 นั้นถูกไฟไหม้ไปทั้งหมด รวมถึงรายการการประชุมในชั้นกรรมาธิการประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2477 ด้วย⁷⁹ ดังนั้น เอกสารปฐมภูมิที่ยังปรากฏอยู่และสามารถสืบค้นที่มาของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้จึงอาจมีแต่เพียงแฟ้มเอกสารของนายริวิแอร์ และร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของนายชาร์ลส์ เลเวส์ก์ เท่านั้น

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ชาญชัย แสวงศักดิ์ ได้ทำการตรวจค้นแฟ้มส่วนตัวของนายริวิแอร์ที่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและได้สรุปในหนังสืออิทธิพลของกฎหมายฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย ความว่า

“พอจะจับใจความได้ว่าร่างร่างๆ ของนายริวิแอร์นั้นอาศัยพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 และพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 เป็นหลัก โดยเพิ่มบทบัญญัติบางส่วนจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฝรั่งเศส และกล่าวข้อบังคับว่าด้วยวิธีพิจารณาในศาลกงสุลของอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ. 2441”⁸⁰

โดยมีบางส่วนที่นายเลเวส์ก์อาศัยเพิ่มเติมของนายริวิแอร์ในการร่างต่อ โดยเพิ่มเติมบทบัญญัติใหม่โดยอ้างสั้น ๆ ว่า “J” ซึ่งอาจหมายถึงญี่ปุ่น แต่จากการที่ตรวจสอบรายมาตรากับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งญี่ปุ่นแล้วต่างกันมากจึงไม่สามารถสรุปได้ว่ามาจากกฎหมายญี่ปุ่นหรือไม่⁸¹

จึงอาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษในการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยนั้นดูเหมือนจะน้อยลงอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อเทียบจากการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้พลางไปก่อนที่ประกาศใช้ไปก่อนหน้านี้ทั้งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 และพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 โดยได้ถูกแทนที่ด้วยหลักกฎหมายจากกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฝรั่งเศสที่เข้ามามีอิทธิพลผ่านตัวผู้ร่างชาวฝรั่งเศสในขณะนั้น และปัจจัยสำคัญประการหนึ่งอาจเกิดจากการที่พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการร่างกฎหมายของสยามอีก ทำให้แนวคิดและอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษจากเดิมที่อิทธิพลมากต่อการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้นลดลง

⁷⁹ ธาณินทร์ ศุขรัตน์, “ปัญหาในการบังคับคดีกรณีการอายัดเงิน: ศึกษากรณีเงินในบัญชีธนาคารและเงินเดือนของลูกหนี้ตามคำพิพากษา” (สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2555), 22.

⁸⁰ ชาญชัย แสวงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 113.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คืออิทธิพลของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งอังกฤษที่ถูกถ่ายทอดมาจากกฎหมายแต่ละฉบับที่เป็นรากฐานในการพัฒนาต่อยอดก่อนการยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้นได้รับอิทธิพลจากระบบกฎหมายอังกฤษเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการค้นหาความจริงและการสืบพยานของไทยในปัจจุบันที่ยังมีลักษณะเป็นระบบกล่าวหาเป็นหลัก และกฎหมายอังกฤษยังคงเป็นกฎหมายที่มีอิทธิพลและคุ้นชินกับระบบศาลและผู้พิพากษาชาวไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะประเทศไทยจะใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ก็ตาม

4.4.2 การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

แม้ว่าผู้ยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 นั้นจะเป็นชาวต่างชาติ ซึ่งได้แก่ นายริวเอร์ และนายชาร์ลส์ เลเวสกี้ แต่อย่างไรก็ดี หนึ่งในผู้ที่มีคุณูปการเบื้องหลังสำคัญในการที่ทำให้การยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสำเร็จลุล่วงนั้น ได้แก่ คณะราษฎรจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองสยาม พ.ศ. 2475 เนื่องจากหนึ่งในหลักหกประการที่คณะราษฎรได้ประกาศไว้นั้นมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ประเทศไทยมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฉบับปัจจุบันและได้รับเอกราชทางการที่สมบูรณ์ กล่าวคือ

การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้องวางโครงการอาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเหมือนคนตาบอด เช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาแล้ว เป็นหลักใหญ่ ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้ มีอยู่ว่า

1.จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง⁸²

นอกจากนี้ ในส่วนของเอกราชทางศาลนั้น ปรีดี พนมยงค์ มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในบรรพครอบครั้วและมรดก รวมถึงการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม⁸³ อย่างที่ได้กล่าวมาในหัวข้อที่แล้วว่าการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้น เพิ่งได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังเมื่อภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เนื่องจากการที่ประเทศไทยจะได้รับเอกราชทางการศาลกลับมานั้น เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งคือการทำที่ประเทศไทยจะต้องมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง⁸⁴

⁸² ประกาศคณะราษฎร (ฉบับที่ 1), 3.

⁸³ พรศักดิ์ ผกากรอง, “การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม : พ.ศ.2451-2478,” 103-104.

⁸⁴ แสวง บุญเฉลิมวิภาส และอดิรุจ ตันบุญเจริญ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, 271.

ดังนั้น รัฐบาลพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (21 มิถุนายน พ.ศ. 2476 - 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481) จึงได้มีการจัดตั้งกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อรับชำระสะสางประมวลกฎหมายที่ยังค้างค้างอยู่ให้เรียบร้อยโดยเร็ว โดยได้นำร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเสนอต่อรัฐสภาและรัฐสภามีมติรับหลักการเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2477 โดยแต่งตั้งกรรมการจำนวน 9 คนในการพิจารณา ร่างดังกล่าว⁸⁵ ภายหลังการพิจารณาในวาระที่ 2 ในวันที่ 27 -30 มีนาคม พ.ศ. 2477 ในท้ายที่สุดสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2478 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 เป็นต้นไป⁸⁶

ภายหลังจากปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและได้ดำรงตำแหน่งใหม่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ปรีดีได้นำผลสำเร็จจากการจัดทำประมวลกฎหมาย มาดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิอนาคติของกงสุลต่างประเทศจนกว่าออกประมวลกฎหมายแล้ว 5 ปี อันเป็นการที่ประเทศไทยเสียเอกราชทางการศาลให้ ยุติลง⁸⁷ ซึ่งเป็นไปตามหลักการที่คณะราษฎรได้ประกาศไว้ ประเทศไทยจึงได้รับเอกราชทางการศาลคืนมาอย่างสมบูรณ์นับแต่เสียไปตามสนธิสัญญาเบาว์ริง

5. ร่องรอยของกฎหมายอังกฤษในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย ในสมัยปฏิรูปกฎหมาย

ในหัวข้อนี้ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์โดยการยกตัวอย่างและเปรียบเทียบบทบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในอดีตของประเทศไทย ได้แก่ พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 โดยเปรียบเทียบกับข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 (The Rule of The Supreme Court, 1883) ซึ่งเป็นกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในเวลาเดียวกัน โดยหยิบยกตัวอย่างในบางมาตราเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงร่องรอยของกฎหมายอังกฤษที่ปรากฏในกฎหมายวิธีพิจารณาความในสมัยการปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย⁸⁸

⁸⁵ ประกาศสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง ตั้งกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พุทธศักราช 2477 และร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 51 (6 มกราคม 2477).

⁸⁶ ชาญชัย แสงศักดิ์, *อิทธิพลของฝรั่งเศสในการปฏิรูปกฎหมายไทย*, 115.

⁸⁷ ไสว สุทธิพิทักษ์, *ดร.ปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (บพิธการพิมพ์, 2526), 471-472.

⁸⁸ ทั้งนี้จากตัวอย่างที่หยิบยกมาอภิปรายเป็นเพียงส่วนหนึ่งจากหลากหลายมาตราที่มีความเกี่ยวข้อง เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านปริมาณเนื้อหาจึงขอหยิบยกมาเฉพาะบางมาตราเท่านั้น.

5.1 พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และ ข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 (The Rule of The Supreme Court, 1883) พบว่า มีหลักการและ บทบัญญัติตามข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 ในหลายส่วนที่พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 นั้นรับมา ไม่ว่าจะเป็นการรับมาเพียงหลักการสำคัญทางกฎหมาย (ไม่รวมถึงรายละเอียดปลีกย่อย) หรือในบางบทบัญญัตินั้นเป็นการคัดลอกมาทั้งหมด (มีลักษณะที่คล้ายกันเหมือนการแปล ข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 เป็นภาษาไทย) ตัวอย่างเช่น กรณีการฟ้องจำเลยซึ่งมีสถานะเป็นบริษัท กรณี คู่ความซึ่งเป็นเด็กหรือคนสติฟั่นเฟือน หรือกรณีการเรียกบุคคลเข้ามาแทนที่คู่ความมรณะ เป็นต้น

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบบทบัญญัติระหว่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 กับ The Rule of The Supreme Court, 1883

เรื่อง	พระราชบัญญัติ กระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	The Rule of The Supreme Court, 1883
จำเลยเป็นบริษัท / Partners: Firm	มาตรา 38 ถ้าจำเลยเป็นบริษัทซึ่ง หลายคนเข้าหุ้นส่วนทำการ มีชื่อบริษัท ได้จดทเบียน แลโฆษณาการไว้ตาม กฎหมายให้ฟ้องเรียกชื่อบริษัทอย่างนั้น เป็นจำเลย...	ORDER XVI Rule 14. Any two or more persons claiming or being as co-partner may sue or be sued in the name of their respective firm ...
เด็ก (Infant) หรือ คนสติฟั่นเฟือน (Lunatic) / Persons under Disability	มาตรา 113 ถ้าตัวความเป็นเด็กต่ำอายุ ฎเป็นคนสติฟั่นเฟือนไม่มีสติที่จะ ไว้ความให้ผู้ใดผู้หนึ่งมาว่าต่างแก้ต่างของ ตัวความได้ ให้ศาลเรียกบิดามารดาญาติ พี่น้อง ผู้ปกครองรักษามาได้สวนดูแล้ว ให้ตั้งผู้รับไว้ความตามสมควร แก่ ผลประโยชน์ของตัวความนั้น	ORDER XVI Rule 17. Where lunatics and person of unsound mind...they may respectively sue as plaintiffs in any action by their committee or next friend and may defend any action by their committee or guardians appointed for the purpose. ORDER XVI Rule 18. An Infant shall not enter an appearance except by his guardian <i>ad litem</i>

เรื่อง	พระราชบัญญัติ กระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	The Rule of The Supreme Court, 1883
ความตายระหว่าง พิจารณา / CHANGE OF PARTIES BY DEATH	มาตรา 134 ความแพ่งเรื่องใดพิจารณา อยู่ในศาล ถ้าคู่ความฝ่ายหนึ่งตาย แล คู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีประโยชน์ใน ความเรื่อนั้น จะร้องขอศาลให้เรียกผู้ที่ ได้รับมรดก ฎปกครองทรัพย์สินสมบัติของ ผู้ตายมาว่าความเรื่อนั้นต่อไปก็ได้ แต่ ต้องทำคำร้องมายื่นต่อศาล	ORDER XVII Rule 4. Where the reason of marriage, death or bankruptcy of any other even occurring after the commencement of a cause or matter, and causing a change or transmission of the cause or matter, it becomes necessary or desirable that any person not already a party should be made a party thereto, it becomes necessary or desirable that any person not already a party should be made a party thereto,... should be made a party thereto in another capacity, an order that the proceeding shall be carried on between the continuing parties, and such new party or parties be obtained ex parte on application to the court or a Judge, upon an allegation of such change, or transmission of interest or liability, or of such person interested having come into existence.

เรื่อง	พระราชบัญญัติ กระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	The Rule of The Supreme Court, 1883
ความตายระหว่าง พิจารณา / CHANGE OF PARTIES BY DEATH	มาตรา 135 คู่ความฝ่ายหนึ่งยื่นคำร้อง ขอให้ศาลเรียกผู้ได้รับมรดก ฤ็ผู้รับ ปกครองทรัพย์สินสมบัติของผู้ตายให้มา ว่าความต่อไปแล้ว ศาลตรวจพิเคราะห์ เห็นสมควร จะเรียกผู้นั้นมาว่าความตาม คำร้องขอ ก็ให้ศาลออกหมายเรียกผู้นั้น มาว่าความเรื่องนั้นต่อไป แต่ให้ศาลจด คำร้องโดยย่อลงหมาย ให้ผู้ซึ่งจะมาว่า ความนั้นทราบด้วย	ORDER XVII Rule 8. When the plaintiff or defendant in a cause or matter dies, and the cause of action survives, but the person entitled to proceed to fail to proceed, the defendant (or the person against whom the cause or matter may be continued) may apply by summons to compel the plaintiff (or the person entitled to proceed) to proceed within such time as may be ordered...

5.2 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 กับข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 พบว่ามีบางบทบัญญัติในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ได้มีการร่างให้มีความใกล้เคียงกับข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 ยิ่งขึ้นกว่าพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ตัวอย่างเช่น การฟ้องแย้ง (counter-claim) ตามตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบบทบัญญัติระหว่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 และ *The Rule of The Supreme Court, 1883*

เรื่อง	พระราชบัญญัติ กระบวนการพิจารณา ความแพ่ง ร.ศ. 115	พระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127	The Rule of The Supreme Court, 1883
ฟ้องแย้ง	มาตรา 42 ในคดีเรื่องใดเมื่อศาลพิเคราะห์ดูว่าคำให้การของจำเลยมีหลักฐาน แม้สืบสมจริง โจทก์กลับจะต้องเสียสินไหม ฤๅใช้ทรัพย์ ถ้าจำเลยร้องขอเมื่อก่อนพิจารณาคดีอยู่ก็ดี ฤๅกำลังพิจารณาอยู่ก็ดี ศาลมีอำนาจที่จะอนุญาตให้จำเลยยื่นฟ้องแย้งในคดีเรื่องนั้นได้ ...	มาตรา 25 ในเวลาที่จำเลยจะทำคำให้การยื่นต่อศาลนั้น ถ้าจำเลยจะฟ้องแย้งรวมในคำให้การก็ได้ แต่จำเลยต้องเสียค่าทำเนียมศาลตามทุนทรัพย์ฟ้องแย้งมากแล่น้อยกับпенฟ้องคดีอีกเรื่องหนึ่ง อนึ่งถ้าข้อความที่จำเลยฟ้องแย้งนั้นเป็นความเรื่องอื่น ไม่เกี่ยวเพนเรื่องเดียวกันกับที่โจทก์ฟ้อง... ให้ศาลมีอำนาจบังคับให้จำเลยเขียนฟ้องใหม่	ORDER XXI. Rule 10. Where any defendant seeks to reply upon any grounds as supporting a right of counterclaim, he shall, in his statement of defence, state specifically that he does so by way of counterclaim.

จากตารางดังกล่าวนี้พบว่า แต่เดิมตามพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 ในกรณีที่คำให้การและหลักฐานที่จำเลยมีนั้นอาจบ่งชี้ว่าฝ่ายโจทก์เป็นฝ่ายผิดเสียเอง จำเลยอาจฟ้องแย้งได้หากเรื่องที่จะฟ้องนั้นมีมูลฐานเกี่ยวข้องกับฟ้องเดิม ซึ่งเป็นหลักการที่รับมาจากข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 (*The Rule of The Supreme Court, 1883*) อย่างไรก็ตาม การจะฟ้องแย้งได้ตามพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 นั้นจำเลยอาจยื่นคำร้องขอภายหลังยื่นคำให้การแก่ศาลหรือระหว่างการพิจารณาคดีก็ได้ ซึ่งภายหลังพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ได้มีการแก้ไขให้หากจำเลยประสงค์จะฟ้องแย้งต้องฟ้องแย้งมาในคำให้การ ซึ่งสอดคล้องกับข้อบังคับศาลฎีกา ค.ศ. 1883 ที่บัญญัติให้จำเลยมีสิทธิที่จะฟ้องแย้งในคำให้การเช่นกัน⁸⁹

⁸⁹ ในปัจจุบันหลักการดังกล่าวยังคงปรากฏตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 177 วรรคสาม ซึ่งกำหนดให้จำเลยอาจฟ้องแย้งมาในคำให้การ.

6. บทสรุป

จากทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่ากฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยนั้นเพิ่งได้รับการพัฒนาและแยกตัวออกอย่างชัดเจนจากวิธีพิจารณาความอาญาในสมัยการปฏิรูประบบกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้กฎหมายอังกฤษมีอิทธิพลสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแบ่งได้ออกเป็น 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยภายนอกประเทศและปัจจัยในประเทศ โดยลำดับอธิบาย ดังนี้

ในส่วนของปัจจัยภายนอกประเทศนั้น ประกอบด้วยผลบังคับของสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้สยามต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ประเทศอังกฤษและเกิดการตั้งศาลกงสุลอังกฤษขึ้นในประเทศไทย ส่งผลให้อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษเป็นสิ่งที่ประเทศสยามได้รับโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และเป็นหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิรูประบบกฎหมายสมัยใหม่ ตลอดจนการเข้ามาทำกิจการไม้สักและธุรกิจของบริษัทสัญชาติอังกฤษบริเวณหัวเมืองเหนือของสยาม ส่งผลให้สยามจำเป็นต้องมีการประกาศใช้กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในพื้นที่หัวเมืองเหนือสำหรับคนอังกฤษโดยเฉพาะ อาทิ พระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาความแพ่ง อาญา อุทธรณ์ ระหว่างคนในบังคับสยามแลคนในบังคับอังกฤษสำหรับศาลต่างประเทศ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) นอกจากนี้ การที่รัฐสยามได้มีการว่าจ้างและแต่งตั้งนักกฎหมายชาวอังกฤษถึง 4 คนเป็นเวลากว่า 31 ปีให้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาและเป็นคณะกรรมการศาลฎีกาเองย่อมส่งผลให้กฎหมายอังกฤษมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อกระบวนการพิจารณาความของไทยเช่นกัน

ในส่วนของปัจจัยภายในประเทศนั้นประกอบด้วยการที่บุคคลสำคัญในทางกฎหมายไทยมีความคุ้นชินกับกฎหมายอังกฤษ อาทิ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายจบการศึกษาวิชากฎหมายจากอังกฤษ พระองค์ได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอังกฤษเป็นอย่างมากในการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความใช้พลางไปก่อน อาทิ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน รัตนโกสินทร์ศก 115 พระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 โดยพระองค์ได้นำทั้งกฎหมายอังกฤษ และกฎหมายอินเดียซึ่งเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษในขณะนั้นเป็นต้นแบบส่งผลให้กฎหมายวิธีพิจารณาที่พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์มีบทบาทในการร่างล้วนแต่มีกลิ่นอายของกฎหมายอังกฤษเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นแล้ว ในการร่างพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 และกฎหมายวิธีพิจารณาความในไทยฉบับอื่น อาทิ ข้อบังคับศาลต่างประเทศ ณ เขตหัวเมือง (Drafted of Rules of Procedure for International Court in Bangkok) โดยเจ้าพระยาอภัยราชานุภาพ (โง้ว แสงส) ยังได้มีการนำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฮ่องกง (Ordinance No.13 of 1873 Hongkong Code of Civil Procedure) ซึ่งเป็นกฎหมายอังกฤษมาใช้ประกอบด้วย อันเป็นสิ่งที่บ่งชี้ได้ว่าการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในสมัยการปฏิรูปกฎหมายได้รับอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษทั้งทางตรงและทางอ้อม

ประการถัดมาคือความคุ้นชินในกฎหมายอังกฤษของนักกฎหมายชาวไทยและผู้พิพากษาชาวไทย เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมนั้นได้มีการจัดการเรียนการสอนตามกฎหมายอังกฤษเป็นหลักในช่วงแรกและได้มีการส่งผู้สำเร็จการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตไปเรียนต่อ ณ ประเทศอังกฤษและได้รับการบรรจุเป็นผู้พิพากษาเมื่อสำเร็จการศึกษากฎหมาย ส่งผลอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษฝังรากลึกในทัศนคติและความคุ้นชินต่อกระบวนการยุติธรรมตลอดจนกระบวนการพิจารณาความในอดี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน

อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษ กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย นั้นน้อยลงในภายหลังจากการลาออกของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์จากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและคณะกรรมการร่างกฎหมาย ประกอบกับการที่รัฐบาลสยามได้จ้างที่ปรึกษาชาวฝรั่งเศสเป็นคณะกรรมการยกร่างประมวลกฎหมาย ยังส่งผลให้อิทธิพลของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฝรั่งเศสมีมากขึ้นแทนที่อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษในหลายส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ผู้ร่างชาวฝรั่งเศสได้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของฝรั่งเศสเป็นต้นร่าง

อนึ่ง อิทธิพลของกฎหมายอังกฤษยังคงปรากฏอยู่ ทั้งในกฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยที่บังคับใช้อยู่ในขณะนั้นและหลากหลายส่วนยังถูกนำมาใช้ต่อในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือตัวกฎข้อบังคับว่าด้วยวิธีพิจารณาในศาลลงสู่ของอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ. 2441 ซึ่งล้วนแต่ถูกใช้เป็นหนึ่งในต้นแบบในการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในเวลาต่อมา จึงอาจกล่าวได้ว่า กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอังกฤษอย่างมีนัยสำคัญและอาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษยังคงอยู่คู่กับกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของไทยมาจนถึงปัจจุบัน